

“Uluslararası Hukukun Etkinliği Meselesi” Hakkında Bir Değerlendirme

An Assessment on “The Issue of the Effectiveness of International Law”

Hakkı Hakan Erkiner

Marmara Üniversitesi,
Hukuk Fakültesi, Milletlerarası
Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul,
Türkiye,
herkiner@marmara.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 22.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 09.12.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online:
16.12.2024

Öz: Bu makale, uluslararası hukuk ve uluslararası topluluğun doğası hakkında bir analiz sunmakta ve uluslararası hukukun varoluşsal niteliği ile uygulanabilirliği üzerine odaklanmaktadır. Makale, uluslararası topluluğun devletlerden oluştuğunu ve bu devletlerin birbirleriyle egemen eşitlik temelinde ilişki kurduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, uluslararası hukuk, uluslararası topluluğun hukukudur ve dolayısıyla bir “mümkün hukuk” olarak tanımlanmaktadır. Bu, uluslararası hukukun uygulamasının ve etkisinin, devletlerin iradelerine bağlı olduğunu göstermektedir. Uluslararası hukukun etkili olabilmesi için devletlerin siyasi iradelerinin tezahür etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, uluslararası hukuk bir zorlayıcı güç mekanizması değil, daha çok bir olasılık sistemidir. Uluslararası hukuk, kendi içinde belirli kurallar ve ilkeler barındırmaktadır. Bu kurallar, sonuçlarının uygulanmasından bağımsız olarak bilimsel bir doğruluk taşır. Yani, uluslararası hukuk bir bilim olarak, haklılık ve meşruiyetin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu, uluslararası ilişkilerde uluslararası hukuk kavramının sadece pratikte değil, aynı zamanda teorik olarak da bir referans noktası olduğuna işaret etmektedir. “Erga omnes” yükümlülükleri ihlal eden devletlere karşı, uluslararası topluluğun kolektif bir yanıt verme yeteneği sınırlıdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin etkisizliği, uluslararası kolektif barış ve güvenlik mekanizmalarının işleyişini zorlaştırmakta ve dolayısıyla uluslararası hukukun üstünlüğünü sağlamada bir engel teşkil etmektedir. Güvenlik Konseyi’nde veto uygulamaları, özellikle uluslararası barış ve güvenlik açısından ciddi sorunlar yaratmakta ve uluslararası hukukun uygulanabilirliğini sınırlamaktadır. Sorumlu devlete karşı etkili bir baskı oluşturmak için, devletlerin ortak hareket etmesi ve uluslararası sorumluluk hukukunda mevcut bir olanak olan karşı önlemler alması gerekmektedir. Uluslararası hukukun varoluşu, egemen devletlerin iradelerine dayanmakta olup, bu durum onu “mümkün bir araç” olarak tanımlamaktadır. Ancak, bu aracın işlevselliği, devletlerin iradesine bağlıdır ve bu iradenin varlığı garanti değildir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Barış ve Güvenlik, Uluslararası Sorumluluk, Birleşmiş Milletler

Abstract: This article analyzes the nature of international law and the international community, focusing on the existential nature and applicability of international law. The article emphasizes that the international community is composed of states and that these states relate to each other based on sovereign equality. In this context, international law is the law of the international community and is therefore defined as a ‘contingent law’. This shows that the application and effect of international law depends on the will of states. For international law to be effective, the political will of states must be manifested. Thus, international law is not a mechanism of coercive power, but rather a system of contingency. International law contains certain rules and principles within itself. These rules have a scientific accuracy independent of the application of their consequences. That is, international law as a science plays an important role in determining justification and legitimacy. This implies that in international relations the concept of international law is a point of reference not only in practice but also theoretically. The ability of the international community to collectively respond to states that violate ‘erga omnes’ obligations is limited. The ineffectiveness of the United Nations Security Council complicates the functioning of international collective peace and security mechanisms and thus constitutes an obstacle to ensuring the rule of international law. Using vetoes in the Security Council poses severe problems for international peace and security and limits the enforceability of international law. To put effective pressure on the responsible state, states need to collaborate and take countermeasures, a possibility available in the law of international responsibility. The existence of international law is based on the will of sovereign states, which characterizes it as a ‘means to an end’. However, the functionality of this instrument depends on the will of states, and the existence of this will is not guaranteed.

Keywords: International Law, International Relations, International Peace and Security, International Responsibility, United Nations

Extended Abstract

The concept of an "international society" does not exist; instead, what exists is the "international community," which primarily consists of a community of states. International law is the law of this international community. Therefore, international law is not an absolute law, but a contingent law'. The consequences of international law are realized if the unilateral, bilateral, or multilateral will of states is formed according to the situation. The expressed will is primarily political will. Political will is followed by legal consequences. However, there are rules and principles of international law, which state scientific legal truths independent of the realization of their consequences. We refer to the realization of these legal truths as 'the question of the effectiveness of international law'.

This article examines the nature and effectiveness of international law, contending that the international community is fundamentally a body of states and that international law constitutes a potential, rather than a definite, legal system. The effectiveness of international law is contingent upon the will of states, with political will being the crucial factor that enables its implementation and realization. Absent such will, the law lacks effective application. The article posits that international law functions as "contingent law," closely tied to the existence of the international community. It highlights that the impact of international law varies by circumstance and does not yield definitive outcomes. The international community is characterized as a structure of sovereign equals, where the absence of a superior authority complicates the application of law. The article contends that the concept of an "international society" is not a tangible reality; rather, the true structure is the "international community," primarily composed of states, where international law governs their interactions based on the principle of sovereign equality. International law is fundamentally based on the will of states, which determines its validity and applicability. As a "contingent law," its effectiveness relies on the choice of states to apply it, with the formation and manifestation of their political will being crucial. This perspective is essential for understanding the functioning of international law and the reasons for its occasional ineffectiveness.

It is emphasized that in case of breach of 'erga omnes' obligations, international responsibility mechanisms should come into play. However, the effectiveness of these mechanisms depends on the will of states. Especially due to the ineffectiveness of the United Nations Security Council (UNSC), international responsibility mechanisms should be implemented. The veto power of the UNSC has a serious negative impact on the effectiveness of international law. The veto limits the functionality of the UNSC and thus reduces the enforceability of international law. This leads to the dysfunctionality of collective peace and security law. In the event of violations of 'erga omnes' obligations, it is a matter of considerable debate on how the international community at large can respond. In particular, the ineffectiveness of the UNSC severely limits the applicability of international law in such situations. In the article, this is associated with the paralysis of the 'international collective law of peace and security'.

The article states that international law is a science, a language, and a craft. International law plays a crucial role in dispute resolution, but its effectiveness depends on the will of states to observe and implement legal rules. Beyond the existence of legal norms, the activation of international responsibility mechanisms requires collective efforts. As both a science and a language, international law contributes to justification and legitimacy, shaping global public opinion. Its function as a "craft" holds the potential to address injustices in international relations, yet this potential remains contingent on the will of states, making outcomes inherently uncertain.

International law emphasizes the importance of collective responsibility for breaches of 'erga omnes' obligations. However, the effectiveness of these mechanisms depends on the functionality of the UNSC. The UNSC's veto system seriously hinders the effectiveness of international law. Veto rights paralyze the functioning of the international law of collective peace and security, leading to a failure to ensure the supremacy of international law. Therefore, it is concluded that mechanisms of international responsibility should be developed and implemented to increase effectiveness. To ensure the rule of

international law, other states must assert responsibility and take countermeasures. This can increase international pressure and be a step towards ensuring the effectiveness of the law. The existence of international law, in a structure based on the sovereignty of states, implies the existence of a possible, rather than an absolute, applicability of the law. This situation creates a structure that makes it difficult for states to comply with international law. In this context, international law is not only a normative system but also a reflection of power and will dynamics.

In cases where the UNSC fails to function, the mechanism of international responsibility must come into play. The support of other states to the victim state of an internationally wrongful act can increase international pressure against the responsible state. For countermeasures to be effective, the states concerned must achieve a legal and legitimate concentration of power. Especially in situations that threaten international peace and security, the assertion of responsibility by other states can be an effective element of pressure. Once responsibility is asserted, other states may take countermeasures, which may put pressure on the responsible state to act by international law. The effectiveness of international law relies on a mechanism that addresses the collective needs of the international community. In this regard, the institution of international responsibility and the mechanism of countermeasures are key tools and methods.

The issues where the effectiveness of international law is most needed are the issues of 'international collective law of peace and security' and 'international collective law of responsibility'. The former is blocked by the UNSC on every truly serious issue, while the latter since it does not depend on it, offers more possibilities. It is this possibility that saves the question of the effectiveness of international law as a legal theory from being a problem whose solution is impossible.

Giriş

Eldeki çalışmada "*uluslararası hukukun etkinliği meselesi*" hakkında konunun esas hatları itibariyle özlü bir değerlendirme yapılmaya gayret edilecektir. Mesele kelimesi, "*çözümüne kavuşturulması, bir sonuca bağlanması gereken durum, sorun*" anlamına geldiği gibi "*çözümü zor iş veya durum*" anlamına da gelmektedir. Kelimenin üçüncü anlamına göre ise mesele, "*bir ilim ve fende ilmi bir metotla çözümlenmesi gereken husus, problem*" anlamında kullanılmaktadır¹. Mesele kelimesinin işaret ettiği gibi uluslararası hukukun etkinliği bir sorundur ve çözümü zor bir durumdur ve gene mesele kelimesinin anlamının belirttiği gibi anılan bu sorun eldeki çalışma bakımından bilimsel bir metotla çözümlenmesi gereken bir problemdir. Burada metotlarına başvurulacak bilim de gene uluslararası hukukun kendisidir. Öyleyse bir bilimin kendi başına bir mesele olan etkinliğinin, gene meselenin kaynağı olan o bilimin metotlarıyla çözümlenmeye çalışılması, hal yoluna konulması imkansız bir iş değil midir? Eldeki çalışmada bu hususu da mümkün mertebe aydınlatmaya çalışacağız ve bu ilk bakıştaki imkansızlığı devletlerce istenirse aşmanın az veya çok olanaklarının uluslararası hukukta mevcut olduğunu tespit etmeye gayret edeceğiz ve Birleşmiş Milletler (BM) özelinde örgütlü uluslararası topluluktan ileri gelen güçsüzlük nedeniyle, bu olanakların bilhassa "*uluslararası sorumluluk hukuku*" içerisinde kendilerine yer bulduğunu göstereceğiz.

Eldeki çalışmada esas hatlarıyla ve özlü bir biçimde işlenmekte olan "*uluslararası hukukun etkinliği meselesi*" başlığında geçen etkinlik kelimesi, etkin olma durumunu belirtmektedir. Etkin kelimesi ise faal, aktif anlamına geldiği gibi etkili, tesirli, müessir anlamında da kullanılmaktadır². "*Tesirli ilaç*" denildiğinde olduğu gibi "*belirli bir tesir bırakabilecek güçte olan, etkili, müessir*" ifadesinde belirtilmek istenen anlamın merkezinde tesir kelimesi yer almaktadır³. Tesir kelimesinin ilk anlamı, "*bir nesnenin, bir halin başka bir kimse veya nesne üzerinde kendini hissettiren gücü, etki*" manasındadır⁴. Yukarıda

¹ Kubbealtı Lugatı, "Mesele" (Erişim 2 Ekim 2024).

² Kubbealtı Lugatı, "Etkin" (Erişim 2 Ekim 2024).

³ Kubbealtı Lugatı, "Tesirli" (Erişim 2 Ekim 2024).

⁴ Kubbealtı Lugatı, "Tesir" (Erişim 2 Ekim 2024).

misal olarak verdiğimiz “*tesirli ilaç*” ifadesinden yola çıkarak, öyleyse “*uluslararası hukuk derde derman bir ilaç mıdır*” sorusu da eldeki makalede sorulması kaçınılmaz olan soruların başında gelmektedir. Bu soruyu bilimsel bir metotla cevaplandırabilmek için ifade edilen “*dermanı aranan derdin*” çerçevesinin çizilmesi gerekmektedir çünkü ilacın yöneldiği tesir sahasının ve tesirin neticesinin ancak bu biçimde belirlenmesi mümkündür. “*Dermanı aranan derdin*” çerçevesi, “*uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanması*”dır, daha özlü bir ifadeyle, “*dert, uluslararası hukukun üstünlüğüdür*”. Tesir kelimesinden yola çıkarak belirtilmelidir ki bu çerçevede istenen etkinin ancak bir güç uygulaması ile sağlanabildiği de açıktır. “*Belirli bir tesir bırakabilecek güçte olan, etkili*” ifadesinde mündemiç olan manaya göre etkili olabilmek için belirli bir güce gereksinim vardır. Güç kelimesi, “*bir iş veya hareketi sağlayan maddi ve fiziki kuvvet*” anlamına gelir⁵. Güç kelimesinin eş anlamlısı kudret sözcüğüdür. Mademki etkili olmak için güç, kudret gereksinimi vardır, “*uluslararası hukukun etkinliği meselesi*” incelenirken de elbette, uluslararası hukuka, tesirli olabilmek için gereken güç, hangi kaynaktan sağlanabilir, bunun da araştırılması elzemdir.

Yukarıdaki ilk iki paragrafta belirlendiği üzere eldeki incelemede önce meseleye ilişkin metot çerçevesi çizilecektir. İkinci aşama olarak, uluslararası hukukun tesirli olmasından ne anlaşılması gerektiği belirtilecektir. Üçüncü merhalede, uluslararası hukukun tesirli olmasının istendiği sahanın sınırları belirlenecektir. İncelemenin dördüncü evresinde ise belirlenen sahada tesir elde edilmesi için gerekli olan güç ihtiyacının nasıl karşılanacağı araştırılacaktır. Bu düşünce akışının çalışmada takip edilebilmesi için makale iki bölüme ayrılarak oluşturulmaktadır. Birinci bölümde “*uluslararası hukukun etkinliği meselesi*” hakkında uluslararası hukukun tesiri konusundaki esas hatlar belirlenecektir. Bu başlık altında metodolojik çerçeve ve tesir sahasının hudutlarına yer verilecektir. İkinci bölümde ise “*uluslararası hukukun etkinliği meselesi*” hakkında tesir için esas yöntemler dile getirilecektir. Uluslararası hukukun tesir sergileyebilmesi için bu tesiri sağlayacak güce gereksinim olduğunu yukarıda ifade etmiştik. İşte makalenin ikinci bölümünde zaruri olan bu gücün muhtemel kaynakları araştırılacaktır. Muhtemel gücün kaynağı olarak özellikle “*uluslararası kollektif barış ve güvenlik hukuku mekanizması*” ve “*uluslararası kollektif sorumluluk hukuku mekanizması*” düzeneklerini inceleyeceğiz. Dolayısıyla ikinci bölüm altında “*uluslararası kollektif barış ve güvenlik hukuku mekanizması*” dediğimiz düzeneği var eden örgütlü uluslararası topluluk olgusuna eğileceğiz. Örgütlü uluslararası topluluğun somut tezahürü ise BM Örgütü olduğundan, BM Şartı içerisinde tesir için mevcut olan güç olanaklarına bakacağız. İkinci bölümde ele alacağımız son konuda ise “*uluslararası kollektif sorumluluk hukuku mekanizması*” içerisinde, tesir için zaruri olan muhtemel güç adına, mevcut olabilecek imkanlara eğileceğiz.

I. Tesir İçin Esas Hatların Tespiti

Bu başlık altında metodolojik çerçeve ve tesir sahasının hudutlarına yer verilecektir.

A. Metodolojik çerçeve

Eldeki çalışmada “*uluslararası hukukun etkinliği meselesi*” hakkında inceleme yaparken öncelikle inceleme sırasında gözetilecek metot çerçevesi tespit edilecektir. İncelemeye esas teşkil edecek bilimsel düzlem uluslararası hukukun haricinde oluşturulmayacaktır. Belirtilmesi gereken en önemli metodolojik yaklaşım budur. Konu uluslararası hukukun kendi olgusal, dolayısıyla varoluşsal niteliği ve uluslararası hukukta mevcut kural ve hukuki müesseseler içerisinde araştırılacaktır. Bu cümlenin birinci yarısı, uluslararası hukukun ontolojisine, ikinci yarısı ise uluslararası hukukun epistemolojisine işaret etmektedir.

Uluslararası hukuk bizatihi bir olgu olarak, her şeyden önce, iç hukukların düzenlediği gibi bir sosyolojik gerçekliği düzenlemez. İç hukukların veya başka ifade ile ulusal hukukların düzenlediği sosyolojik yapılar, milli toplumlardır. Toplular, topluluk aşamasını aşmış, organik dayanışmanın kurulduğu,

⁵ Kubbealtı Lugatı, “Güç” (Erişim 2 Ekim 2024).

kollektif çıkarların eşgüdümünün ileri taşındığı sosyolojik olgulardır⁶. Bir topluluk ise bir topluma nazaran çok farklı niteliklere sahiptir. Ulusal hukukların düzenlediği toplum yapısı niteliği itibariyle hiyerarşik bir yapıdır. Kudret hiyerarşisinin en tepesinde egemen kamu tüzel kişisi devlet yer alır. Devletin kudretinden daha üst bir hukuki kudret, iç hukukta bulunmaz. Devlet hükümandır. Egemenlik hakkından ileri gelen müstakil ve münhasır yetkileri vardır. Milli hukukunun üstünlüğünü egemen kamu tüzel kişisi olan ve meşru şiddet tekeli toplumdaki kurmuş olan ve meşru güç uygulama tekeli uhdesine almış olan devlet temin ve taahhüt eder. Bir topluluk ise daha ziyade yüz yüze ilişkilerden örülü, sosyal konum olarak nispeten eşitler arası, mekanik dayanışmanın hakim olduğu, üst perdeden kollektif çıkarların hukuken eşgüdümüne çok da kavuşturulmadığı bir sosyal gerçekliktir. Sosyolojik olarak toplum, topluluğa nazaran daha ileri bir sosyal organizasyondur. Topluluk hukuki hiyerarşinin kurulmadığı bir nitelik arz eder⁷. Bu sosyolojik bakımlardan uluslararası hukukun düzenlediği sosyal gerçeklik bir topluluğa karşılık gelmektedir⁸. Topluluk, daha dar kapsamlı, daha kendiliğinden ve doğal haline daha yakın bir birliklilik çeşididir.

Uluslararası hukukun düzenlediği sosyal doku, uluslararası topluluktur. Eldeki çalışma çerçevesinde bu söyleme istikrarlı bir biçimde sadık kalınacaktır çünkü uluslararası hukukun düzenlediği sosyal dokunun niteliğinin, uluslararası topluluk olduğunu vurgulamının, eldeki makalenin amacı için özel bir önemi vardır⁹. Sosyolojik olgunun uluslararası toplum değil fakat uluslararası topluluk olmasının sonuçları vardır ve bu nedenle bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmayacaktır. Uluslararası topluluk egemen eşitler arası bir sosyolojik bünyedir. Bu bünyenin başlıca ve en önemli kişileri devletlerdir. Bu kişiler hukuken birbirlerine eşit ve her biri hukuken egemen hukuki öznelerdir. Bunların üzerinde bir hukuki kudret yoktur. Uluslararası hukuk düzeni bakımından düzenlenen sosyal dokunun uluslararası topluluk niteliğinde olması dolayısıyla bu sosyal gerçeklikte, başlıca özneler olan egemen ve birbirlerine eşit devletler üzerinde üstün bir hukuki kudret yoktur. Bu nedenle ulusal toplumlarda ve dolayısıyla ulusal hukuklarda olduğu gibi uluslararası hukukta, hukukun gereklerinin yerine getirilmesini, üstün bir egemen otorite sağlamaz. Uluslararası hukuk yukarıdan aşağıya doğru uluslararası hukuk kişileri arasında uluslararası hukukun uygulanmasını sağlayan bir hukuki hiyerarşiye sahip değildir. Uluslararası hukuk düzeni, eşitler arası ve bu eşitlerin her birinin egemenlik sahibi olduğu ve bunların üzerinde, hukukun uygulanmasını sağlayan merkezi ve üstün bir gücün olmadığı bir hukuk düzenidir¹⁰.

Eldeki çalışmamızın ulaşmak istediği "*uluslararası hukukun etkinliği meselesi*" hakkında özlü ve konunun esas hatlarıyla bir değerlendirme yapma gayesi bakımından, bu makalede ifade edilmesi amaçlanan söylem doğrultusunda, belirtilmesi gereken önemli bir tespit, esasında uluslararası hukuk düzeninin uygulandığı sosyal gerçekliğin, bir uluslararası toplum olmadığıdır. Bu hudutlar dahilinde bir uluslararası toplum mevcut değildir. Uluslararası toplum diye bir olgu hem hukuki bakımdan hem de fenomenolojik bakımdan, sosyolojik bir gerçeklik olarak yoktur. Mevcut olan fenomenolojik, ontolojik, sosyolojik ve hukuki olgu uluslararası topluluktur¹¹. Mevcut gerçekliğin uluslararası topluluk olmasının uluslararası hukuk düzeni bakımından esaslı sonuçları vardır. Toplumların hukuku olan iç hukuklarda, hukukun uygulanmasının, kuramsal kurgu olarak, egemen devletin mevcudiyeti nedeniyle kesin olması, başka bir ifadeyle muhakkak olması gerekir. Kanun devleti de olmanın, hukuk devleti de olmanın gereği budur çünkü egemen devlet, egemen kudret olduğu için hukuku uygular ve kuramsal olarak uygulamak zorundadır zira hukukunu uygulatamayan bir egemenin hükümandlığı, esasında tam olarak söz konusu

⁶ Hakkı Hakan Erkiner, *Makaleler ile Uluslararası Hukukun Sosyolojisine ve Uluslararası Hukukun Tarihine Giriş* (Ankara: Seçkin, 2023), 25-27.

⁷ Erkiner, *Makaleler*, 23.

⁸ Erkiner, *Makaleler*, 28.

⁹ Santiago Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale dans la responsabilité des Etats* (Paris: Presses Universitaires de France, 2005), 414.

¹⁰ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 414; Uluslararası hukuku bu yönüyle primitif bir hukuk düzeni olarak tanımlayan çalışmalar literatürde mevcut olmakla birlikte primitif hukuk ile uluslararası hukuku tam anlamıyla bağdaştırmak mümkün değildir. Sezercan Bektaş- Naziye Dirikgil, "The Interrelation Between International Law and Legal Anthropology: An Analysis in the Context of Primitive Law", *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/20 (Aralık 2022), 210.

¹¹ Erkiner, *Makaleler*, 23.

olmaz. Mademki devlet egemendir, kuramsal kurgu olarak toplumda hukuk muhakkak uygulanır. Bu bakımdan milli hukuk muhakkak bir hukuktur, başka bir deyişle muhakkak uygulanmak üzere mevcut olan bir hukuktur. Vaziyet en saf haliyle budur. Halbuki uluslararası hukukta, hukuku muhakkak uygulatacak merkezi ve üstün bir başat hükümler gücü, uluslararası hukuk kişileri üzerinde mevcut değildir çünkü bu yapı bir toplum yapısı değil fakat ve ancak bir topluluk yapısıdır. Zaten böyle bir üstün otorite var olsa, söz konusu düzen, ya bir imparatorluk düzeni olur veya küresel bir kamu otoritesinin mevcudiyeti ile bu otoritenin küresel kamu hukuku söz konusu olur. İmparatorluk düzeninde de, küresel devletin kamu düzeninde de, artık uluslararası hukuk var olmaz. Bunun yerine emperyal düzen veya küresel kamusal düzen geçer. Anılan düzenlerin evrensel despotizm ve küresel tiranlık olması da elbette yüksek olasılıktır. Uluslararası hukukun egemen eşitler arası büyük oranda anarşik ve oldukça kaotik düzenimsi durumu yerine, bir küresel emperyal tiranlık düzeni de fark edilmeden entelektüel bağlamda çağırılıyor olunabilir. İster tiranlık olsun isterse olmasın, “evrensel bir merkezi otorite, bir evrensel devlet olduğu düşünülürse, artık uluslararası hukukun yürürlükten kalkacağı düşünülmelidir. Uluslararası hukukun yerini bu durumda “evrensel devletin” kamu hukuku alacaktır. Uluslararası hukuk düzeni diye bir hukuk düzeninin varlığına ihtiyaç duyulmasının nedeni, zaten bu hukuk tarafından düzenlenmesine ihtiyaç duyulan, kendine özgü bir sahanın bulunmasıdır”¹².

Mevcut uluslararası toplulukta üstün kudret sahibi üst egemenin olmamasından ötürü, bu hukukun uygulanması muhakkak değildir. Daha kısa ama özlü bir ifadeyle, “uluslararası hukuk muhakkak bir hukuk değildir ama ve ancak muhtemel bir hukuktur”. Muhtemel bir hukuk olmasının nedeni, bu hukukun gereklerini uygulatacak ve hatta hükümlerliği nedeniyle de uygulatmak zorunda olan, bir üst kudretin bulunmamasıdır. Bu hukuku, gene bu hukukun kişileri olan uluslararası topluluğun mensubu özneler, kendi müstakil veya müşterek, tekil, iki taraflı veya çok taraflı iradelerinin tezahür etmesi ile uygulatılır ve hukukun gerekleri, şayet bu husus muhtemelen gerçekleşirse, tecelli eder. Bu irade, anılan öznelerin siyasi iradeleridir. Siyasi iradeler tezahür ederse, hukuk tecelli eder. Bu sistemin temel niteliği budur. Özneler olan egemen devletlere, hukukun gereğini yapmalarını emrecek başka bir üst merci yoktur; dolayısıyla bu öznelerin uluslararası hukuku uygulamayı tercih etmeleri gerekir. Durum en saf haliyle budur¹³. Bu durum en kısa bir biçimde “uluslararası hukuk muhakkak bir hukuk değildir fakat muhtemel bir hukuktur” biçiminde ifade edilebilir kanaatindeyiz ve öyle de ifade ediyoruz. Bununla birlikte, uluslararası hukukun muhtemelen oluşacak siyasi iradelerden bağımsız olarak, evvelden belli kural ve müesseseleri mevcuttur. Örneğin, silahlı saldırının kuvvet kullanma yasağının ihlali olduğu, saldırgan devletin sorumluluğunu doğurduğu ve mağdur devlete meşru müdafaa hakkı verdiği bellidir¹⁴. Silahlı saldırı yasağını ihlal eden bir uluslararası haksız fiilin “uluslararası hukukun emredici olan bir jus cogens normundan ileri gelen uluslararası topluluğun geneline yönelik erga omnes bir yükümlülüğün ağır ve ciddi ihlalini” teşkil ettiği bellidir¹⁵. Soykırımın yasak olduğu ve bu yasağın uluslararası hukukun emredici kurallarından ileri gelen bütün uluslararası topluluğa yönelik bir soykırım işlememe ve engelleme yükümlülüğü yüklediği açıktır¹⁶. Soykırım işleyen devletin “uluslararası hukukun emredici olan bir jus cogens normundan kaynaklanan bütün bir uluslararası topluluğa yönelik erga omnes bir yükümlülüğü ağır ve ciddi biçimde ihlal eden bir uluslararası haksız fiil” işlediği ve bundan ötürü uluslararası topluluğun geneline yönelik olarak sorumluluğunun doğduğu açıktır¹⁷. Bu en vahim ve fakat en bariz örneklerden de anlaşıldığı üzere, uluslararası hukukun kural ve ilkeleri elbette vardır ve sonuçlarının uygulanıp uygulanmamasından bağımsız olarak, bilimsel hukuki doğruyu belirtirler. Uluslararası hukuk bilimi tarafından belirtilen bu epistemolojik bilimsel hukuki doğru sayesinde, uluslararası ilişkilerde ve küresel kamuoyu nezdinde, resmi veya gayri resmi propagandalar ile dünya sahnesinde haklılığın ve meşruiyetin gasp edilmesi önlenemez. Uluslararası hukukun buyurduğu sonuçlar uygulanmasa, gerçekleşmese, hayata geçmese bile, uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerde

¹² Hakkı Hakan Erkiner, *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu* (Ankara: Seçkin, 2023), 75.

¹³ Erkiner, *Makaleler*, 23.

¹⁴ Hakkı Hakan Erkiner, *Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdafaa* (Ankara: Seçkin, 2023), 282.

¹⁵ Erkiner, *Makaleler*, 63-93

¹⁶ Ümmühan Elçin Ertuğrul, *Uluslararası Hukukun Emredici Normlarından Doğan Yükümlülüklerin Ciddi İhlallerinden Devletin Sorumluluğu* (Ankara: Yetkin, 2012), 114.

¹⁷ Ceren Zeynep Pirim, *Uluslararası Hukukta Devletin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu* (Ankara: Turhan, 2022), 79.

haklılığın ve meşruiyetin bilimidir. Bir bilim olarak uluslararası hukukun önemli işlevi, uluslararası ilişkilerde ve devletlerarası münasebetlerde haklılığın bilimi olmasıdır. Bu nokta da uluslararası hukuk bakımından başlı başına bir tesirdir. Bu tesirin başlıca yönelimi, küresel kamuoylarının zihinleridir. Burada gereken güç, bizatihi bilimsel bilgidir ve bu bilgiden ileri gelen epistemolojik doğrunun söylenmesidir. Bu söylemin dile getirilebileceği ve iletilebileceği ulusal, bölgesel ve küresel mecralara sahip olmak da zikredilmesi gereken bir güç düzlemidir. Bu sayede uluslararası hukukun gereğinin uygulanması mümkün olmasa da, bir de üzerine ihlalcı tarafça haklılığın da gasp edilmesi önlenabilir. Hem haksız olup, hem de haklılığın gasp edilmesi engellenebilir. Böylelikle insanlar en azından gerçeği bilirler. Buradaki gerçek, kimin haklı, kimin haksız olduğudur. Haklılık meşruiyettir ve meşruiyetin bizatihi bir gücü ve dolayısıyla bir önemi vardır. Uluslararası ilişkilerde haklılığın ve meşruiyetin bilimi uluslararası hukuk bilimidir.

Eldeki makale için bu başlık altında metodolojik çerçeve çizilirken uluslararası hukuk hakkında belli başlı karakteristik niteliklerin tekrar edilmesi faydalı olacaktır. Uluslararası hukuk bir bilimdir ve uluslararası hukuk düzenini akademik olarak inceler. Bu bilimden yola çıkılarak kurulacak söylem ile uluslararası hukuk bakımından haklılığın dile getirilmesi mümkündür. İkinci olarak uluslararası hukuk bir dildir. Bilhassa devletler bu dil sayesinde, aralarında anlaşamadıkları konuların neler olduğunu birbirlerine tercüme edebilirler. Örneğin iki devlet, karasuları genişlikleri hakkında anlaşamıyorlarsa, anlaşamadıkları konunun karasuları genişliği olduğunu, uluslararası hukuktaki karasuları kavramının mevcudiyeti sayesinde tespit edebilirler ve sonra konu hakkında kendilerince gereğine bakarlar. Üçüncü olarak, uluslararası hukuk bir zanaattır. Uluslararası ilişkilerde anlaşmazlıkları, çatışmaları, adaletsizlikleri çözmesi beklenir. İşte bu noktada uluslararası hukuk bu zanaat işlevini belki yerine getirebilir, belki de getiremez. Getirebilmesi muhtemeldir ancak muhakkak getirebileceği söylenemez zira uluslararası hukukun, hukuk zanaatı işlevi onu işletecek devletlerin iradelerine bağlıdır ve bu iradenin oluşup oluşmayacağı bilinemez. Bu iradeyi sergilemesi şart olan, zorlayıcı bir üst otorite mevcut değildir. Bu ontolojik varoluşu ile uluslararası hukuk, egzistansiyalist bakımdan, başvurulması mümkün, muhtemel bir araç niteliğindedir. Böyle bir araç vardır ancak muhakkak başvurulacak diye bir vaziyet yoktur. Başvurulup işletilirse işe yarar, yoksa askıda bir imkandır ve kuvvadan fiile geçip geçmeyeceği baştan bilinmez. Kuvvadan fiile geçmesi uyumsuzluğun tarafı devletlerce ve/veya kısmen veya geneli itibarıyla uluslararası toplulukça tercih edilmelidir.

Bu satırlara ilaveten uluslararası hukuk “*bir sistem oluşturmak üzere, hakim grupların ya da kişilerin çıkarlarına hizmet eden bir Güç Hukuku (Law of Power)*” olarak düşünülebilir¹⁸. Uluslararası hukuka “*güç hukuku*” denilebileceği gibi kimi zaman “*Eşgüdüm Hukuku*” da denilebilir. Uluslararası hukuk, zaman zaman, “*bir topluluk oluşturma niteliğine sahip bir grubun bütününün çıkarlarını koruyan “Eşgüdüm Hukuku” (Law of Coordination)*” görünümü de arz edebilir. Nihayet uluslararası hukuk için “*Haklar Hukuku*” nitelemesi de yapılabilir¹⁹. Uluslararası hukuk için kimi zaman, “*haklar ve ödevler arasındaki denge üzerine kurulu ve ilk iki hukukun melezi olan “Haklar Hukuku” (Law of Reciprocity)*” nitelemesi de yapılabilir²⁰. Uluslararası hukuk teker teker bunların hiçbirini değil fakat kimi zaman biraz birisini, başka zaman ise biraz diğerini olmak üzere, bu nitelendirmelerin hepsini doğrulayan bir görünüm arz edebilir²¹.

Metodolojik çerçeveyi çizerken bulunduğumuz noktada belirtilmesi gereken esas hatlara ilişkin önemli bir saptama daha dile getirilmelidir. Bu da uluslararası hukukun gerek “*uluslararası barış ve güvenlik hukuku*” boyutu ile ve gerekse “*uluslararası sorumluluk hukuku*” boyutu ile çok taraflılığa açılması ile ilgili olan saptamadır. Hem “*uluslararası barış ve güvenlik hukuku*” boyutu ile ve hem de “*uluslararası sorumluluk hukuku*” boyutu ile bugün artık uluslararası hukuk, çok taraflı bir hukuktur. İncelememizde “*uluslararası hukukun etkinliği meselesi*” hakkında uluslararası hukukun tanımlarından ve işlevlerinden hareketle, eldeki çalışmanın giriş kısmında, önce “*meseleye ilişkin metot çerçevesi çizilecektir*”; “*ikinci aşama olarak, uluslararası hukukun tesirli olmasından ne anlaşılması gerektiği belirtilecektir*”; “*üçüncü*

¹⁸ Georg Schwarzenberger, *The Dynamics of International Law* (Milton: Professional Books Limited, 1976), 107.

¹⁹ Erkiner, *Makaleler*, 40.

²⁰ Schwarzenberger, *The Dynamics*, 60.

²¹ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 62.

merhalede, uluslararası hukukun tesirli olmasının istendiği sahanın sınırları belirlenecektir"; "incelemenin dördüncü evresinde ise belirlenen sahada tesir elde edilmesi için gerekli olan güç ihtiyacının nasıl karşılanacağı araştırılacaktır" demiştik. İşte belirtilen bu düşünce akışının takip edilebilmesi için, metodolojik çerçeve çizilirken, son olarak, bugünkü uluslararası hukuk hakkında tanım ve işlev bakımından son bir tespit daha bulunulması gerekmektedir. Bu tespit, uluslararası hukukun çok taraflılığı ile ilgilidir.

Eldeki makalenin söyleminin kurulması esnasında burada, çok taraflılık dediğimiz niteliğin anlaşılabilmesi için şu satırlara yer verilmesi gerektiği kanaatindeyiz: "Uluslararası hukuk, klasik olarak, her biri egemen ve hukuken birbirlerine eşit devletler arasındaki uluslararası ilişkileri düzenler. Bu işlevi ile uluslararası hukuk, devletlerin bir arada var olmalarının hukuki koşul ve imkanlarını sağlamaktadır. Klasik uluslararası hukuk, devletlerin rızaları ile oluşturdukları, ideolojik olarak tarafsız ve pozitif hukuk kurallarından oluşur."²² Uluslararası hukukun emredici kuralları kümesi anlamına gelen "jus cogens norm" kümesi hariç; uluslararası hukuk kuralları arasında bir "normlar hiyerarşisi" mevcut değildir çünkü kuralları koyan iradeler arasında bir organik hiyerarşi yoktur. "Hukuki ilişkiler devletler arasında ikili ve karşılıklı olarak kurulur. Uluslararası hukuk kurallarının getirdiği yükümlülüklerin ihlal edilmeleri durumunda ise doğan sorumluluk ilişkisi ihlalde bulunan devlet ile mağdur devlet arasında doğan ikili bir ilişkidir"²³. Ancak; "klasik olarak uluslararası hukuk kuralları arasında hiyerarşi yokken, giderek, uluslararası antlaşmaların kendilerine aykırı olmaları durumunda geçersiz olacakları bir takım emredici uluslararası hukuk kurallarının mevcudiyeti kabul edilmeye başlanmıştır: jus cogens; bu kurallardan uluslararası topluluğun bütününe karşı mükellefiyet altına girilen yükümlülükler türemiştir: erga omnes"²⁴. Dolayısıyla bizim bu makalede "uluslararası hukukun etkinliği meselesi" hakkında ele alacağımız çerçeve "erga omnes" yükümlülüklerin ihlali durumunda uluslararası topluluğun genelini ilgilendiren konularda, uluslararası hukukun etkinliğidir. Anılan konular, sadece ihlalde bulunan ile mağdur arasında olup biten iki taraflı veya *bilateral* bir hukuki durum değildir fakat örneğin, gerek uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesi ve bozulması ile ve gerekse mağdurdan başka devletlerin uluslararası sorumluluğu ileri sürebilmesi ile, bunlar çok taraflı veya *mültilateral* hukuki durumlardır²⁵. Metodolojik çerçeve olarak eldeki çalışmada çok taraflılıkta "uluslararası hukukun etkinliği meselesi" işlenecektir çünkü bunlar, tesir söz konusu olduğunda, bütün bir uluslararası topluluğu ilgilendiren ve küresel düzeyde sorunlar olmaktadır.

B. Tesir sahası

Uluslararası toplum diye bir olgu yoktur; var olan gerçeklik uluslararası topluluktur. Bu uluslararası topluluk, esasen devletlerin uluslararası topluluğudur. Uluslararası hukuk da bu uluslararası topluluğun hukukudur. Bundan ötürü uluslararası hukuk muhakkak bir hukuk değildir, mümkün bir hukuktur. Duruma göre devletlerin tek, ikili veya çok taraflı iradeleri oluşursa, uluslararası hukukun sonuçları gerçekleşir. Belirtilen irade öncelikle siyasi iradedir. Siyasi iradeyi hukuki sonuçlar takip eder. Bununla birlikte uluslararası hukukun kural ve ilkeleri vardır ve sonuçlarının gerçekleşmesinden bağımsız olarak bilimsel hukuki doğruyu belirtirler. Bu hukuki doğruların hayata geçmesini "uluslararası hukukun etkinliği meselesi" olarak adlandırmaktayız. Diğer bir ifadeyle mesele, uluslararası hukukun tesirli olup olmaması meselesidir. Ancak bir ilacın tesirli olmasında olduğu gibi, bir düzeneğin her şeyde tesirli olması beklenemez. Her düzeneğin bir tesir sahası vardır. Makale hudutlarındaki bir incelemede ise bir düzeneğin bütün bir tesir sahasını incelemeye kalkışmak verimli bir sonuç vermez. Bu nedenle eldeki çalışmada da incelenecek düzeneğin tesir sahasının çerçevesinin çizilmesi gereklidir. İncelenmekte olan tesir sahası, uluslararası topluluğun genelini ilgilendiren konulardaki tesir sahasıdır. Başka türlü ifade etmek gerekirse, uluslararası hukukun tesirinin inceleneceği sahanın sınırları bu çalışma için, uluslararası topluluğun genelini ilgilendiren konulardaki tesirdir. Karşılıklı devletler

²² Erkiner, *Makaleler*, 23.

²³ Erkiner, *Makaleler*, 23.

²⁴ Erkiner, *Makaleler*, 23.

²⁵ Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 233.

arasında, daha ziyade ikili veya iki taraflı yükümlülüklerin ihlaline ilişkin durumlarda uluslararası hukukun tesiri konusu, eldeki incelemenin dışında bırakılmaktadır.

Uluslararası topluluk kavramı, uluslararası siyaset ve uluslararası hukuk düzlemlerinde olgusal karşılığı olan bir betimlemedir. Belirtilen olgusal karşılık uluslararası toplumbilimsel ilişkiler kümesi içerisinde, toplulukçu dayanışma ilkesinin görüngüleri ve uluslararası topluluğa değgin hak ve değerlerin elde edilmesine ve korunmasına doğru bir devinimin ve dönüşümün gerçekliğinde bulunabilmektedir²⁶. Toplulukçu deyişi yerine çalışmamızda kollektif kelimesini de kullanabilmekteyiz. Toplulukçu veya kollektif adlandırması ile karşılıklı devletler arasında, iki taraflı münasebetleri aşan, diğer devletleri de sırf devlet oldukları için uluslararası ilişkilerde hukuken ilgilendiren bir boyutu kast ediyoruz. Burada hukuken ilgilendiren demek ile sahanın hudutlarını siyaset ve ekonomiden kaynaklanan bilgilerden tefrik ediyoruz ve tabiri caiz ise sadece hukuki bir ilgi de gösterme yetkisinin bulunduğu vaziyetlere hasrediyoruz²⁷.

Uluslararası toplumbilimsel ilişkiler kümesi içerisindeki toplulukçu veya diğer deyişle kollektif²⁸ ilişkiler, uluslararası hukuka farklı düzeylerde yansımakta ve birçok çağdaş uluslararası hukuk müessesesinin hukuki gayesini yani *ratio legis*'ini oluşturmaktadır²⁹. Çağdaş uluslararası hukuktaki, özellikle de “*devletin uluslararası hukuka aykırı eylemleri*”ne ilişkin³⁰, diğer ifade ile “*uluslararası haksız fiilden kaynaklanan devletin uluslararası sorumluluğu*”na ilişkin alandaki değişimleri açıklamak için uluslararası topluluk kavramı, açıklamada fark yaratıcı bir yaklaşım sağlamaktadır³¹.

Uluslararası topluluk kavramsallaştırmasıyla ilişkilendirilen olguyu sınırlandırmak için, öncelikle iki temel sorun karşısında cevap oluşturmak gerekir. Bu sorunlardan ilki, incelenen toplumbilimsel kümenin üyelerinin belirlenmesidir. İkinci sorun ise, topluluk ilişkilerini nitelendiren ilişki türünün tespitidir. *Ratione personae* referans çerçevesi olarak, diğer bir ifade ile incelenen toplumbilimsel kümenin üyelerinin belirlenmesi bakımından, devletler arasındaki ilişkilerde topluluk olgularının incelenmesine odaklanmak, konuyu incelemek için uygun biçimde daraltmaya hizmet etmektedir³². Bu bakış açısı, bir yandan devletlerarası uluslararası sorumluluk, diğer yandan da büyük ölçüde devletlere odaklı uluslararası hukukta kural oluşturucu yöntemleri veya başka ifade ile normatif yaratım tarzlarını kapsayacak biçimde, uluslararası hukuk düzeni anlayışını oluşturmaya yarar sağlamaktadır. Ancak bu çerçeveyi benimserken, küresel kamuoyunun, devletlerin davranışları ve uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerdeki tutumları üzerinde uyguladığı az veya çok etkinin de farkında olmak gerekir³³.

Uluslararası topluluk ilişkileri, sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, üyeler arasında dayanışma ve işbirliğine dayalı bir uyumla karakterize edilir. Bu uyum, barış, insan hakları ve çevre gibi kollektif çıkarları korumaya yönelik ortak eylem gerektirir. Bu tür hak ve değerlerin kollektif doğası, tüm üyelerin çıkarları doğrultusunda korunmalarını sağlamak için evrensel düzeyde işbirliği gerekliliğini ortaya koyar³⁴.

Uluslararası topluluğun hukuki olarak ortaya çıkışı, uluslararası teamül hukuku ve antlaşmalar gibi pozitif uluslararası hukuk kaynaklarına dayanmaktadır. Bu olguyu doğrulayan unsurlar arasında, uluslararası beyannamelerde topluluk değerlerinin ilan edilmesi, uluslararası kurumların kurulması, *jus cogens* kurallarının kabul edilmesi ve *erga omnes* yükümlülüklerinin ortaya çıkması sayılabilir. Ayrıca, bireylerin uluslararası ceza sorumluluğunun gelişimi ve devletler arasında “*çok taraflı sorumluluk*”

²⁶ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 465.

²⁷ Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 196.

²⁸ Kubbealtı Lugatı, “Kollektif” (Erişim 5 Ekim 2024).

²⁹ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 465.

³⁰ Elif Uzun, *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu* (İstanbul: Beta 2007), 26.

³¹ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 465.

³² Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 465.

³³ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 465.

³⁴ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 466.

mekanizmaları"nın doğması da uluslararası topluluğun çıkarlarının korunmasına yönelik hukuki sürecin parçasıdır³⁵.

Uluslararası hukukun kuralları, topluluk çıkarlarını koruma amacı doğrultusunda yorumlanmalıdır. Devletlerin uluslararası hukuka aykırı fiillerden sorumluluğu, başlangıçta iki taraflı bir ilişki olarak değerlendirilmişse de, zamanla çok taraflı bir yapıya dönüşmüştür. Bu gelişim süreci, pratik ve teorik zorluklarla karşılaşmıştır. Pratik zorluklar, devletlerin uluslararası topluluğa karşı sorumluluğu kabul etmekte isteksiz olmalarından kaynaklanırken; teorik zorluklar, devletlerin geleneksel sorumluluk anlayışlarının aşılması gerekliliğinden doğmuştur. Zamanla, uluslararası topluluğa karşı sorumluluk rejimi uygulama, içtihat ve doktrinle şekillenmiştir³⁶.

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK), uzun süren tartışmalar ve bazı yaklaşımlardaki değişimlere rağmen, uluslararası haksız fiillerden doğan devlet sorumluluğu rejiminde, uluslararası topluluğun tamamına karşı yükümlülüklerin ihlali durumunda bir düzenleme ihtiyacını fark etti. 1976'da devletin cezai sorumluluğunu getirmeyi ve uluslararası suç kavramını geliştirmeyi denedi, ancak devletler arasında böyle bir normun kabul görmemesi nedeniyle bu girişim başarısız oldu. Ancak, uluslararası topluluğa karşı yükümlülüklerin ihlali durumunda sorumluluk ihtiyacı devam etti. 2001 yılında hazırlanan tasarıda, "*uluslararası hukukun emredici kurallarının ağır ve ciddi ihlalleri durumunda devletin sorumluluğu*", normatif bir çözüm olarak düzenlendi³⁷.

Devletlerin cezai sorumluluğunun kabul edilmemesi ve "*erga omnes yükümlülükler*"inin ciddi ihlallerinden doğan sorumluluğa geçişteki hukuki sorun, bir yandan devletlerin cezai sorumluluğunu hukuken mümkün kılacak bir mekanizmanın bulunmaması, diğer yandan ise uluslararası topluluğun genel çıkarlarının korunması gerekliliği ile ortaya çıkmıştır³⁸. Bu gerekliliği daha basit bir dille ifade etmek gerekirse, küresel topluluğun temel çıkarlarını koruma ve bu çıkarların korunmasına yönelik yükümlülük ihlallerini en aza indirme çabası öne çıkmıştır. Ancak, devletler arasında cezai sorumluluk modeli uygulamaya konulamamıştır çünkü bu yaklaşımın devletler arası ilişkilere taşınmasında, hukuki olarak aşılacak engeller mevcuttur. Bu teorik sınırlamaların ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı ve bunun zaten gerekmediği bir durumda, UHK, normatif bir çözüm sunarak ilerlemeyi başarmıştır. "*Uluslararası hukukun emredici kurallarının ciddi ihlallerine bağlı sonuçlar*" ve bu bağlamda kollektif karşı önlemlerin geliştirilmesiyle, uluslararası sorumluluk çok taraflı bir yapıya bürünerek uluslararası topluluğun yararına olacak şekilde genişletilmiştir³⁹.

Nitekim "*uluslararası sorumluluk hukuku*"nda devletlerin sorumluluğuna, mağdurdan başka devletler tarafından da başvurulabilir. BM UHK'nın "*Devletin Uluslararası Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*"na ilişkin uluslararası teamül hukuku kurallarını yansıtan maddeler çalışmasının (A/RES/56/83 Belgesi) 48'inci maddesine göre "*ihlal edilen yükümlülük, uluslararası topluluğun geneline yönelik olan bir yükümlülük ise bir mağdur devletten başka her devletin, bir başka devletin sorumluluğuna başvurma hakkı vardır*"⁴⁰.

³⁵ Erkiner, *Makaleler*, 59.

³⁶ Georg Nolte, "De Dionisio Anzilotti à Roberto Ago: le droit international classique de la responsabilité international des Etats et la Prééminence de la conception bilatérale des relations interétatiques", *Obligations Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats*, ed. Pierre-Marie Dupuy (Paris: Pedone, 2003), 18.

³⁷ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 469.

³⁸ Eric Wyler, "Du Crime D'Etat A La Responsabilité Pour Violations Découlant De Normes Impératives Du Droit International Général", *Obligations Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats*, ed. Pierre-Marie Dupuy (Paris: Pedone, 2003), 116.

³⁹ Klein Pierre, "Responsabilité Pour Violation Grave D'Obligations Découlant De Normes Impératives Du Droit International Et Droit Des Nations Unies", *Obligations Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats*, ed. Pierre-Marie Dupuy (Paris: Pedone, 2003), 189.

⁴⁰ Responsibility Of States For Internationally Wrongful Acts (UN A/RES/56/83), United Nations (2002), A/RES/56/83, md. 48; Projet D'Articles Sur La Responsabilité De L'Etat Pour Fait Internationalement Illicite (NU A/RES/56/83), Nations Unies (2001), A/RES/56/83, md. 48; Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 233.

Anılan 48'inci maddenin ikinci fıkrası uyarınca “her devlet sorumluluğunu ileri sürdüğü devletten, uluslararası haksız fiile son verilmesini ve tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceler ve mağdurun lehine olarak veya ihlal edilen yükümlülükten yararlananların lehine olarak onarım yükümlülüğünün yerine getirilmesini isteyebilir”⁴¹. Bunun hayata geçmesi için de A/RES/56/83 madde 54 uyarınca “her devlet karşı önlem uygulayabilir”⁴².

Erga omnes bir yükümlülüğü ağır ve ciddi bir biçimde ihlal eden bir devlete karşı, BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) bilinen işlevsizliği yüzünden “uluslararası kollektif barış ve güvenlik hukuku”nun felç olması nedeniyle, sorumlu devlete karşı hukuki olarak elde sadece “uluslararası sorumluluk hukuku mekanizması” kalmaktadır. “Uluslararası sorumluluk mekanizması” “*erga omnes yükümlülük*” ihlalcisi sorumlu devlet aleyhine ciddi bir baskı oluşturabilir. Bunun için yeterince güçlü devletin yeterince etkin bir biçimde “*erga omnes yükümlülük*” ihlalcisi sorumlu devletin uluslararası sorumluluğundan doğan ikincil yükümlülüklerini yerine getirmesi için karşı önlemler uygulaması gereklidir⁴³. Uluslararası hukuk devletlere, “*erga omnes yükümlülük*” ihlalcisi sorumlu devlet aleyhine başvurulmayı bekleyen bu yetkiyi sunmakla birlikte, devletlerin bu yetkiyi kullanmak istemeleri ve buna karar verip karşı önlemleri uygulamaları gereklidir. “Uluslararası sorumluluk mekanizmasının” “*erga omnes yükümlülük*” ihlalcisi sorumlu devlet aleyhine baskı oluşturabilmesi mümkün ve muhtemel bir olgudur ancak bunun için “uluslararası sorumluluk mekanizması”nın olanaklarının “sayıca yeterince güçlü egemen devlet tarafından, yeterince etkin bir biçimde” çalıştırılması ve uygulanması şarttır.

Uluslararası hukukta sorumluluk müessesesi, uluslararası hukuk düzeninde hukuka uygunluğun korunmasına veya yeniden kurulmasına hizmet eder. Bu işlevi yerine getirebilmek için uluslararası hukuk düzeninin düzenlediği sosyolojik gerçekliğin niteliklerine uyum sağlaması gereklidir. Dolayısıyla uluslararası sorumluluk müessesesi, içinde yer aldığı hukuki ve sosyal bağlama uyum sağlayan ve iç hukuklar deneyimlerinden farklı bir bilgi şekli, başka deyişle morfoloji kurmuştur. On yıllar boyunca, uluslararası sorumluluk, geleneksel olarak zarar gören devlet olarak anılan belirli bir devletin uluslararası haksız fiilden ötürü uğradığı zararın onarılmasının ötesinde, uluslararası hukukta hukukun üstünlüğünün sağlanmasına ve dolayısıyla hukuka uygunluğun korunmasına yönelik daha geniş bir işleve doğru ilerledi. Artık bu işlev, doğrudan zarar gören devletin ve bir bütün olarak uluslararası topluluğun çıkarlarının korunmasını da içermektedir⁴⁴.

“Uluslararası sorumluluk hukuku” klasik iki taraflı niteliğinin yanı sıra uluslararası topluluğun bütününe karşı olan yükümlülüklerin de gözetildiği çok taraflılığa da açılmıştır. İki taraflı boyutu, uluslararası haksız fiili işleyen sorumlu devlet ile mağdur devlet arasındaki bir hukuki ilişki olarak uluslararası sorumluluk klasik işlevi ile devam etmektedir. Bununla birlikte “*erga omnes yükümlülüklerin ağır ve ciddi ihlalleri*”nde artık çok taraflı uluslararası sorumluluk olarak da işlev görmektedir. Bu işlevde esas amaç, uluslararası topluluğun hak ve değerlerinin korunmasıdır⁴⁵.

Kollektif veya toplulukçu uluslararası sorumluluk rejimi, tüm devletleri ilgilendiren sonuçlar doğurur. Her devlet, öznel haklarına dayanarak, *erga omnes* yükümlülüğüne saygı gösterilmesini, uluslararası hukuka aykırı eylemin durdurulmasını, ayrıca bu tür ihlallerin tekrarlanmaması garantisini talep etme

⁴¹ UN A/RES/56/83, md 48; NU A/RES/56/83, md. 48; Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 234.

⁴² UN A/RES/56/83, md 54; NU A/RES/56/83, md. 54; Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 249-252.

⁴³ UN A/RES/56/83, md 54; NU A/RES/56/83, md. 54; Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 249-252.

⁴⁴ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 468; Marina Spinedi, “D'Une Codification A L'Autre: Bilatéralisme Multilatéralisme Dans La Genèse De La Codification Du Droit Des Traités Et Du Droit De La Responsabilité Des Etats”, *Obligations Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats*, ed. Pierre-Marie Dupuy (Paris: Pedone, 2003), 71.

⁴⁵ Linos-Alexandre Sicilianos, “Classification Des Obligations Et Dimension Multilatérale De La Responsabilité Internationale” *Obligations Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats*, ed. Pierre-Marie Dupuy (Paris: Pedone, 2003), 72.

yetkisine sahiptir. Tüm devletler, zarar gören devletin uğradığı zararın tazmini için talepte bulunabilir, ancak bu süreçte zarar gören devletin tercihlerine öncelik verilmelidir⁴⁶.

Gerek “*BM Şartı’nın VII’nci bölüm mekanizması*” ve gerekse “*uluslararası sorumluluk hukuku*”nda “*erga omnes*” yükümlülüklerin ihlalden doğan sorumluluk mekanizması nihai gaye olarak uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanması için gelişmiş mekanizmalardır. Uluslararası hukukun varoluşsal niteliklerinden ötürü ise bu mekanizmaların gerek ayrı ayrı gerekse birlikte etkinlikleri sorunludur. Bu etkinlik sorununun uluslararası hukukun üstünlüğünü sağlamada meydana çıkardığı ve uluslararası hukuki güvenliğe ulaşmada oluşturduğu olumsuz vaziyeti aşmak veya bu vaziyetin zararını azaltmak için “*uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku*” ile “*uluslararası sorumluluk hukuku*” mekanizmalarının işletilmelerinde hukuki olanakları bilmek ve bunları hayata geçirmeye çalışmak olumlu bir işlev görecektir.

Bu başlık altında son olarak ve yukarıdaki açıklamalardan sonra, eldeki çalışma içerisinde, uluslararası hukukun tesirli olmasından ne anlaşılması gerektiğini ve gene eldeki makale çerçevesinde, uluslararası hukukun tesirli olmasının istendiği sahanın sınırlarının ne olduğuna ilişkin yukarıda kendimize sorduğumuz soruları cevaplandırmak gereklidir. Uluslararası hukukun tesirli olmasından anlaşılması gereken husus, uluslararası hukuka aykırılığa son verilerek, uluslararası hukuka uygun durumun tesis edilmesi ve böylelikle uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanabilmesidir. Uluslararası hukukun bu biçimde ve doğrultuda tesirli olmasının istendiği sahanın eldeki inceleme bakımından sınırları ise, uluslararası topluluğun kolektif hak ve menfaatlerine ilişkin sahadır. Bu saha, gene eldeki makale bakımından, daha ziyade “*uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku*” dediğimiz konu ve “*uluslararası kolektif sorumluluk hukuku*” dediğimiz müesseseyi ilgilendiren bir sahadır. Özellikle silahlı saldırı veya soykırım gibi, uluslararası hukukun emredici kurallarından ileri gelen ve uluslararası topluluğun geneline yönelik yükümlülüklerin en ağır ve en ciddi ihlallerinin başında gelen çok vahim uluslararası haksız fiiller veya diğer ifade ile uluslararası hukuka aykırı eylemler, birincil uluslararası hukuk kuralları kategorisi içerisinde “*uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku*” konusudurlar ve ikincil uluslararası hukuk kuralları içerisinde de elbette, “*uluslararası kolektif sorumluluk hukuku*”nu doğrudan ilgilendiren tetikleyici durumlardır. Hem işaret ettiğimiz birincil hukuk kural kategorisine ve hem de ikincil hukuk kural kategorisine kolektif nitelendirmesini eklememizdeki amaç, mekanizmaların iki taraflı değil ve fakat çok taraflı, diğer ifade ile kolektif yani toplulukçu mekanizmalar niteliğine bürünmeleridir. Bu niteliği daha teknik bir biçimde belirtmek gerekirse, ihlalcı ve mağdur devlet arasındaki ihlalden kaynaklı ilişkiye her üçüncü devlet dahil olabilir çünkü ihlal, bütün devletleri ilgilendiren bir ihlaldir. Gerek “*uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku*”, gerekse “*uluslararası kolektif sorumluluk hukuku*”, her üçüncü devlete, uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanmasında belirli yetkiler sunmaktadır. Bu yetkilerin oluşturduğu yöntemler aşağıdaki bölümde incelenmektedir.

II. Tesir İçin Esas Yöntemlerin Tespiti

Bu başlık altında örgütlü uluslararası hukuktan ileri gelen muhtemel güç imkanlarına ve uluslararası kolektif sorumluluk hukuku içerisinde tesir için gerekli olan gücün sağlanabilmesi için mevcut olabilecek olanaklara bakılacaktır.

A. BM özelinde örgütlü uluslararası topluluktan ileri gelen güçsüzlük

Uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğünün sağlanmasında ve hesap verebilirliğin uygulanmasında BM’nin rolünü açıklamak gereklidir. Uluslararası ilişkilerin merkezi alanlarındaki geniş yetkileri, evrensel görevi ve bileşiminin evrenselliği, devletler için bir takım bağlayıcı yetkileri ile BM, uluslararası topluluğun çıkarlarını korumak, uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğünü sağlamak için belirlenmiş uluslararası hukuktaki en önemli adaydır. BMGK’nin rolüne ilişkin yüklenen anlam çoktur ve kuramsal

⁴⁶ Villalpando, *L’émergence de la communauté internationale*, 470.

olarak uluslararası kolektif sorumluluk rejiminin inşasında sıklıkla merkezi bir yer işgal etmektedir⁴⁷. Bununla birlikte, BM Şartı, küresel topluluğun temel hukuki çıkarlarını koruma altına alması ve ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesi için ilgili mekanizmalar oluşturması için BM organlarına belirli işlevler yüklemez.

BM Şartı'nın uluslararası kolektif sorumluluğa ilişkin unsurları incelendiğinde, birçok önemli tespit yapılabilir. Bu Şart, özellikle uluslararası barışın ve güvenliğin korunmasında, kendi kaderini tayin hakkının sağlanmasında ve insan haklarına saygının artırılmasında, küresel topluluğun çıkarlarını ve değerlerini savunan kâğıt üstündeki etkili araçlardan biridir. Ayrıca, BM çatısı altında kabul edilen diğer belgeler, başlangıçta Şart'ın kapsamına girmeyen konularda bile kolektif topluluk çıkarlarını ve değerlerini tanımaktadır⁴⁸. Şart, amaçlarının uluslararası hukukla bağlantısını doğrulamaktadır. Genel olarak belirtirsek, 1'inci madde adalet ve uluslararası hukuk ilkelerini beyan etmektedir⁴⁹. Şart aynı zamanda uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmanın ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın yasaklanması gibi kolektif topluluk çıkarlarının korunmasına ilişkin yükümlülükleri de ortaya koymaktadır⁵⁰.

Ayrıca, BM organları tarafından kabul edilen hukuken bağlayıcı olmayan belgeler, uluslararası hukuk kapsamına giren ve uluslararası topluluğun geneline karşı olan bir takım belirli yükümlülükler atıfta bulunmaktadır. Örneğin uluslararası teamül hukuku niteliğinde olan ve *jus cogens* buyruk kural olarak kabul edilen kendi kaderini belirleme hakkından ileri gelen sömürgeciliğin yasaklanmasına ilişkin *erga omnes* yükümlülük bunlardan biridir. Şart aynı zamanda bu gibi uluslararası yükümlülüklerin ihlalinin belirli hukuki sonuçlara yol açabileceğini de kabul etmektedir⁵¹.

BM Şartı'nın hemen 1'inci maddesinin 1'inci paragrafında belirtildiği üzere, "*BM'nin ilk amacı, uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkartmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin olarak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyumsuzluk veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmektir*"⁵². Barışın tehdidi, bozulması, saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler ise BM Şartı'nın VII'nci bölümünde düzenlenmişlerdir.

Elbette ki, bir kural koymak ya da başka bir ifadeyle normatif bir düzenleme yapmak, uluslararası sorumluluğun yerine getirilmesi açısından tek başına yeterli değildir. Bu durum, uluslararası hukukun temel karakterinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası hukuk, egemen ve hukuken eşit olan devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir hukuk sistemidir; dolayısıyla bir toplumu değil, yalnızca bir topluluğu yönlendiren bir hukuktur. Bu toplulukta, sorumluluğun zorla uygulanmasını sağlayacak merkezi ve üstün bir otorite bulunmamaktadır. Ancak, BM Şartı'nın, "*uluslararası kolektif sorumluluk hukuku*" veya başka bir ifadeyle uluslararası topluluk odaklı sorumluluk rejimi ve uluslararası hukukun üstünlüğünün korunması sorunlarında, hukuki açıdan işlevsel bir katkı sağlayabileceği görülmektedir. Buna karşın, BM'nin bu sorumluluk rejimini uygulama kapasitesine sahip olup olmadığını değerlendirebilmek için örgütün ana organlarının bu işlevi yerine getirme yetkinliğinin sorgulanması gerekmektedir. Bu yetkinliğin sorgulanması ise, hukuki bir analizle yapılacak değerlendirmelerle en uygun sonuca ulaştırılabilir.

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), yargı organı olarak kararlarının cebren uygulanmasını sağlayacak bir kolluk gücüne sahip değildir ve kolektif sorumluluğun uygulanmasında doğrudan bir rolü

⁴⁷ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 429.

⁴⁸ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 429.

⁴⁹ Charter Of The United Nations (UN Charter), United Nations (1945), md. 1.

⁵⁰ UN Charter, md. 2/4.

⁵¹ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 430.

⁵² UN Charter, md. 1/1.

bulunmamaktadır⁵³. UAD'nın görevi, karar vermek olup, bu kararları uygulamak değildir. Bununla birlikte, UAD, diğer kuruluşların uygulamalarının izlenmesi ve ikincil kurallardan doğan anlaşmazlıkların çözülmesinde tamamlayıcı bir rol oynayabilir. Tarafsız yapısı ve uluslararası hukuka uygun karar verme yetkisiyle, hukuki belirliliğin sağlanmasında önemli bir araçtır. UAD, devletler arası anlaşmazlıklarda yargı yetkisini kullanmakta, gayri meşru kuvvet kullanımı veya soykırım gibi ciddi konuları dinleyebilmekte ve uluslararası hukuka aykırılıkları tespit edebilmektedir. Ancak, UAD'nın etkinliği iki temel nedenden dolayı sınırlıdır: Devletlerin UAD'nın yargı yetkisini kabul etmesi gerekir ve kararlar sadece anlaşmazlığın tarafları için bağlayıcıdır⁵⁴. Bu sınırlamalar, uluslararası hukukun yapısından, özellikle de egemen devletlerin rızası ilkesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca UAD, yalnızca devletler arası uyuşmazlıklarda veya uluslararası örgütlerin hukuka uygunluğu konusunda danışma görüşü verebilmektedir. Bu nedenle, toplulukçu uluslararası sorumluluk rejimi konusunda UAD'nın yargısal güvence sağlayabilme kapasitesi sınırlıdır. UAD'nın kararlarının uygulanmasında da doğrudan UAD'dan kaynaklanmayan fakat BMGK kaynaklanan bir elverişsizlik de mevcuttur⁵⁵.

BM'nin tüm üyeleri, taraf oldukları uyuşmazlıklarda UAD'nın kararlarına uymayı taahhüt eder. Eğer bir taraf, UAD'nın verdiği karara uygun hareket etmezse, diğer taraf BMGK'ya başvurabilir⁵⁶. Güvenlik Konseyi, durumu değerlendirip uygun bulursa, kararın uygulanmasını sağlamak amacıyla önerilerde bulunabilir veya gerekli önlemleri alabilir⁵⁷. BM Şartı madde 94/2 birçok unsuru içermektedir: *"İlk olarak, lehine karar verilmiş fakat bu karar uygulanmamış olan taraf, Güvenlik Konseyi'ne başvurabilir ve Konsey meseleye müdahil olabilir. İkinci olarak, Güvenlik Konseyi'nin karar almak gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Üçüncü olarak, Konsey, gerekli gördüğü önlemleri BM Antlaşması'nın VII'nci bölümüne veya doğrudan 94'üncü maddeye dayanarak alabilir. Dördüncü olarak, Güvenlik Konseyi yalnızca UAD kararlarının uygulanmamasına yönelik önlemler belirleyebilir. Bu değerlendirmenin sonucunda, yapılan başvuru, Konsey'i önlem alma konusunda karar vermeye yönlendirir; ancak başvuru yapılmadıkça Konsey kendiliğinden bir karar alamaz"*⁵⁸. BM Şartı madde 27/3 düzenlemesine göre, *"Güvenlik Konseyi'nin diğer tüm meselelerle ilgili kararları, daimi üyelerin hepsinin oyları dahil olmak üzere dokuz üyenin olumlu oyu ile alınır; ancak, VI'nci bölüm ile 52'nci maddenin 3'üncü fıkrası hükümleri uyarınca alınan kararlarda bir uyuşmazlığa taraf olan oylamaya katılamaz"*⁵⁹ 27'nci madde 3'üncü fıkrada, 94'üncü maddenin 2'nci fıkrası sayılmadığı için, daimi üye devletin 94'üncü maddenin uygulanmasında da veto yetkisi vardır⁶⁰. *"Nitekim Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 1986 tarihli Nikaragua kararının kendisine karşı sonuçlarının uygulanabilmesine karşı veto yetkisini kullanmış ve kendisine karşı olan sonuçların tümünün uygulanmasına engel olmuştur"*⁶¹. Bir daimi üyenin, Divan'ın o daimi üye devletin veya o daimi üyenin desteklediği bir devletin aleyhine verdiği bir karara karşı veto hakkını kullanmasına dair yazılı kurallar çerçevesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bu durum, UAD kararlarının uygulanması ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve adaletin sağlanması hedeflerini engelleyen bir hukuki sorundur. Veto hakkı, UAD kararlarının bir daimi üye aleyhine veya o daimi üyenin veto ile desteklediği bir devletin aleyhine uygulanmasını hukuken imkansız hale getirmektedir⁶².

Genel Kurul, kolektif sorumluluğun uygulanmasına katılma konusunda öncelikli olarak yetenekli olarak değerlendirilmeye elverişli bir BM organıdır. BM Şartı'nın 10'uncu ve 12'nci maddelerinin ilintili bir

⁵³ Süleyman Dost, *Temel Kavramlar, Metinler ve Kararlar Bağlamında Uluslararası Hukukta Adalet* (Ankara: Yetkin, 2019), 226.

⁵⁴ Dost, *Uluslararası Hukukta Adalet*, 227.

⁵⁵ Hakkı Hakan Erkiner, "Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı Kararlarının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Aracılığıyla Uygulanması", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23/2 (2017), 87-102.

⁵⁶ UN Charter, md. 94/2.

⁵⁷ Erkiner, "Uluslararası Adalet Divanı", 87.

⁵⁸ UN Charter, md. 94/2; Erkiner, "Uluslararası Adalet Divanı", 92-93; Robert Kolp, *Ius contra bellum* (Bruxelles: Bruylant, 2009), 192.

⁵⁹ UN Charter, md. 27/3.

⁶⁰ Erkiner, "Uluslararası Adalet Divanı", 95.

⁶¹ Kolp, *Ius*, 195; Erkiner, "Uluslararası Adalet Divanı", 95.

⁶² Erkiner, "Uluslararası Adalet Divanı", 100.

biçimde okunmasıyla bu elverişliliğinin de sınırları vardır. Bu sınırlılıkla birlikte özellikle, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin sorunların yanı sıra, insan hakları, halkların kendi kaderlerini tayin hakkı⁶³ veya çevrenin korunması alanlarında, tümü uluslararası topluluğun ortaya çıkışıyla ilgili konuları ele almıştır. Kaide olarak Genel Kurul'un erga omnes yükümlülüklerin ihlalinden doğan sorumlulukla ilgilenmesinin önünde hiçbir engel yoktur. Olasılık olarak, söz konusu ihlal ile çığneden hakkın kollektif öneminden ötürü işlenen uluslararası haksız fiil, BM Şartı'nın amaç ve ilkeleri açısından da Genel Kurulu harekete geçmeye tahrik edecek bir biçimde önem arz eden bir uluslararası haksız fiil durumuna gelecektir.

Genel Kurul, silahsızlanmaya ve silahlanmanın düzenlenmesine hakim ilkeleri de içermek üzere, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için yapılacak işbirliğinin genel ilkelerini inceleyebilir ve bu ilkeler konusunda hem örgüt üyelerine, hem de Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde bulunabilir. BM Şartı madde 11'in 1'inci paragrafında tanınan bu yetki ile Genel Kurul, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için işbirliği ilkelerine ilişkin somut tavsiyelerde bulunma yetkisine sahip operasyonel bir organdır⁶⁴. Anılan 11'inci maddenin 2'nci paragrafı uyarınca da bir devlet ya da Güvenlik Konseyi tarafından kendisine sunulan uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin bütün sorunları görüşebilir ve tavsiyelerde bulunabilir⁶⁵. Tüm devletlerin Genel Kurul'un faaliyetlerine katılımı ve bu organdaki oylama ve karar prosedürlerinin, her üye devletin eşit bir oya sahip olması ile demokratik doğası, Genel Kurul'u küresel topluluğun çıkarlarının temsil edildiği bir platform olarak, mevcutlar arasında en uygun bir konuma yerleştirmektedir. Bununla birlikte Genel Kurul'un, kollektif hesap verebilirliğin yaygın ve doğrudan etkili bir biçimde uygulatılması yeteneğini sınırlayan en az iki faktör vardır. Bunlardan ilkinde göre, Genel Kurul, bir siyasi organdır. Tavsiyelerde bulunur. Tavsiye kararları hukuken yerine getirilmesi zorunlu kararlar değildir. Bu organ almış olduğu tavsiye kararlarının yerine getirilmesini sağlamak için zorlayıcı önlemler uygulama yetkisine sahip değildir⁶⁶. İkinci faktöre göre ise, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin görevlerini yerine getirdiği herhangi bir anlaşmazlık veya durum hakkında tavsiyelerde bulunmaya prensip olarak yetkili değildir⁶⁷. Bu iki faktörün varlığı ile birlikte Genel Kurul, kollektif sorumluluğun uygulanmasında ve uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanmasında destekleyici bir rol oynayabilir. Bu destekleyici rol özellikle toplulukçu uluslararası sorumluluk rejimi uyarınca karşı önlem uygulayan devlet lehinedir. Uluslararası haksız fiilin varlığını belirleyen ve sorumlu devletin sorumluluktan ileri gelen yükümlülüklerine uymasını gerektiren ve belirli karşı önlemlerin kollektif olarak alınmasını tavsiye eden bir Genel Kurul kararı, özellikle de büyük bir çoğunluk tarafından kabul edilmesi durumunda, *erga omnes* bir yükümlülüğün ağır ve ciddi ihlalinden ötürü tek taraflı inisiyatif alan devlet veya devletler için, bir meşruiyet katkısı oluşturur ve alınan inisiyatiflerin uluslararası topluluğun çıkarlarının korunması doğrultusunda çerçvelendiğini daha ziyade algılatır. Bir bütün olarak uluslararası topluluğun geneline karşı doğan kollektif sorumluluk durumlarında, sıklıkla duruma müdahil olan ve tavsiye kararları alan bir Genel Kurul, sadece devletlerin davranışlarını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda konunun muhtemelen UAD önünde incelenmesinde de, UAD için etkileyici bir zemin teşkil edecektir. Bu durumlarda inisiyatif alan devletlerin davranışlarının, "*uluslararası sorumluluk hukuku*"nun kurallarının içerisinde kalması gerektiği açıktır⁶⁸.

Kuramsal olarak Güvenlik Konseyi, toplulukçu uluslararası sorumluluk rejimi bakımından sorumluluğun gereklerinin hayata geçirilmesi için görev ve yetki donanımı rol oynamaya en elverişli BM organıdır. Ancak bu kuramsal değerlendirmeye rağmen gerçek hayatta Güvenlik Konseyi, bu durumlar

⁶³ Fatma Taşdemir – Adem Özer, *Uluslararası Hukuk Perspektifinden Self-Determinasyon ve Ayrılma* (Ankara: Hukuk Yayınları, 2017), 18-33.

⁶⁴ UN Charter, md. 11/1.

⁶⁵ UN Charter, md. 11/2.

⁶⁶ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 433.

⁶⁷ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 433.

⁶⁸ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 434.

karşısında felç geçiren, diğer bir deyişle etkisiz bir organdır. Bu etkisizliği ise tasarımıdan kaynaklanmaktadır⁶⁹.

BM Şartı, bir bütün olarak uluslararası topluluğun çıkarlarının korunmasıyla ilgili olarak Konsey'e ilgili ve gerekli yetkileri vermekte ve bu yetkileri verirken bu organı, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında birinci derecede görevli kılmaktadır⁷⁰. Bu görev ve yetkiler doğrultusunda Konsey, küresel topluluğun çıkarlarını bir bütün olarak değerlendirmede ve bunları korumak için harekete geçmede en çok olanağa sahip operasyonel bir platform olma olasılığını elinde tutar. Bu muhtemel işlevini yerine getirmek için Şart tarafından Konsey, zorlayıcı araçlarla donatılmış ve bu araçları uygulama yetkisine kavuşturulmuştur⁷¹. Bununla birlikte Konsey'in tasarruflarının hukuka uygunluğunu denetlemenin bir yolu yoktur. Böyle bir yolun olmaması, BM Şartı'ndan kaynaklanmaktadır. Kuramsal olarak BMGK, yetkilerini kullanırken, BM'nin amaç ve ilkelerine uygun hareket etmelidir, ancak bunun böyle olup olmadığını denetlemenin de bir yolu bulunmamaktadır⁷². Dolayısıyla BM Şartı ile öngörülen uluslararası hukuk sisteminde BMGK organına değgin kurumsallaşma ile bir ölçüde aşılması tasarımlanmış sosyolojik nitelik yani uluslararası topluluk olma niteliği, suiistimale ve istismara uğrama tehlikesini içermektedir.

Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve oylama sistemi, kağıt üzerinde avantajlar sunsa da, aslında büyük bir engel teşkil eder. Sınırlı üyelikle daha hızlı ve etkili karar alması beklenen Konsey'in, daimi olmayan üyelerin coğrafi dağılımı yoluyla temsil edilebilirliğinin sağlandığı iddia edilse de, İkinci Dünya Savaşı sonrası güç dengelerini yansıtan ve bazı devletlere kalıcı üyelik ve veto hakkı tanıyan yapısı birçok sorun yaratmaktadır. Daimi üyelerin veto hakkı, Konsey'in kolektif çıkarları değil, belirli devletlerin siyasi çıkarlarını gözetten bir organ haline gelmesine neden olur ki bu da, uluslararası topluluğun hak ve değerlerinin korunmasıyla çelişmektedir. Böyle bir sistemde kolektif sorumluluğun kurumsallaştırılması mümkün olmamaktadır. Veto yetkisi ve oylama sistemi, önemli durumlarda Konsey'in etkili kararlar almasını engeller, özellikle *erga omnes* yükümlülüklerin ihlal edildiği durumlarda bu ihlaller daimi üyelere biri tarafından veya daimi üye veya üyelerin lehine veto uygulayacak derecede desteklediği bir devlet tarafından gerçekleştirilmişse, Konsey tamamen etkisiz hale gelir. Bu etkisizlik aslında "*uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku*"nun ve dolayısıyla doğrudan "*çok taraflı kolektif uluslararası hukuk*"un etkisiz hale gelmesidir. Bu etkisizliğin sonucu da, uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanamamasıdır. Anılan etkisizlik, şayet elde kalan tek teknik hukuki imkan olan "*uluslararası kolektif sorumluluk hukuku mekanizması*" ile de bir dereceye kadar veya tercihen tamamen giderilemiyorsa ve "*uluslararası hukukun tesirli olması*", en azından "*uluslararası sorumluluk hukuku*" marifetiyle sağlanamıyorsa, "*uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanması*"na giden yol pratikte kapalı demektir.

Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı'nın VII'nci bölümündeki yetkileri, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesis edilmesi amacıyla yönelik olarak "*polislik görevi*" şeklinde tasarlanmıştır⁷³. Ancak bu tasarım, devletlerin davranışlarının uluslararası hukuka uygunluğunu denetlemek veya uluslararası sorumluluğu belirleyip gereğini sağlamak gibi unsurları içermemektedir. Buna rağmen Konsey, barışa yönelik tehdit kavramını geniş bir çerçevede değerlendirmiş, yalnızca uluslararası silahlı çatışmaları değil, sömürgecilik, apartheid, insan hakları ihlalleri ve terörizm gibi durumları da barışa tehdit olarak yorumlamıştır. Ayrıca, BM Şartı'nın 41 ve 42. maddelerinde belirtilen önlemlerden daha ileri tedbirler alabilme yetkisini de kullanmıştır⁷⁴.

⁶⁹ Naim Demirel, *BM Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Barışın Korunması* (İstanbul: Derin, 2015), 28.

⁷⁰ UN Charter, md. 24/1.

⁷¹ UN Charter, md. 25.

⁷² UN Charter, md. 24/2.

⁷³ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 437.

⁷⁴ UN Charter, md. 41 ve md. 42.

Konsey'in yetkileri uluslararası sorumluluk kurallarıyla iki sebepten dolayı örtüşmez. Birincisi, Konsey'in yetki kapsamı ile bu kuralların uygulama alanı farklıdır. İkincisi, Konsey'in amacı hukuka aykırı durumların sonuçlarını uygulamaya koymak değildir. Bu nedenle, Konsey'e genel olarak uluslararası topluluğa karşı hesap verebilirlik sağlama işlevi atfetmek mümkün değildir. Konsey'in aldığı tedbirler, uluslararası barış ve güvenliği koruma ya da yeniden tesis etmeye yöneliktir⁷⁵. Bu işlev her ne kadar genişletilmiş bir çerçeveye sahip olsa da, yasallığın sürdürülmesi veya sorumluluğun yerine getirilmesi ile doğrudan bir bağlantı kurması gerekmez. Ancak pratikte, Konsey'in eylemleri ile uluslararası sorumluluğun uygulanması arasındaki kesişme göz ardı edilemez. Konsey'in yetkilerinin kapsamı göz önüne alındığında, saldırı, soykırım, apartheid, sömürgecilik ve terörizm gibi uluslararası hukuka aykırı ciddi fiiller, modern uluslararası barış ve güvenlik anlayışı çerçevesinde tehdit olarak kabul edilmektedir. İnsan hakları ve insancıl hukukun ağır ihlalleri, bu anlayışa ters düşen fiiller arasında yer alır. Bu eylemler, bu nedenle barışa tehdit olarak nitelendirilir.

Konsey'in eylemlerinin amaçları açısından, uluslararası hukuka saygı gösterilmeden ve ihlal durumunda hukukun üstünlüğüne dönülmeden barışı korumak çoğu zaman mümkün değildir. Bu nedenle Konsey, bazı durumlarda uluslararası topluluğa karşı bir yükümlülüğün ihlalini barışa tehdit olarak görebilir ve barışı koruma amacını sorumluluğun yerine getirilmesine bağlayabilir. Bu tür durumlarda, Konsey'in kararları genel uluslararası hukukun ikincil kurallarına yani "*uluslararası sorumluluk hukuku*" kurallarına dayanmalı, ihlali tam olarak ortaya koymalı, devlete isnat edilmeli ve uygulanacak karşı önlemler orantılı olmalıdır. Aksi halde, bu yetkilerin aşılması, Konsey'in VII'nci bölüm altındaki yetkileri çerçevesinde haklı gösterilmelidir.

BM Şartı, uluslararası ilişkilerde güç kullanımını ve tehdidi yasaklayarak barışı koruma hedefine öncelik verir. Konsey'in aldığı kararlar, devletlerin sorumlu devlete karşı uygun karşı önlemler almasını gerektirir. Devletler, Konsey tarafından belirlenen önlemleri uygulamak zorunda kalabilirken, tek taraflı karşı önlemlerin hukuka uygunluğu, BM çerçevesindeki işbirliği ve orantılılık ilkeleri ile değerlendirilecektir. Genel olarak, Güvenlik Konseyi kararları, uluslararası sorumluluk kurallarının uygulanmasında ve topluluk sorumluluğunun devletler tarafından tek taraflı olarak hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynayabilir⁷⁶.

"*Uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku*"nun, BMGK'da veto hakkını kullanarak daimi üyeler tarafından işlevsiz hale getirildiği durumlarda, sorumlu devlet üzerinde uluslararası hukuka uyumu sağlama konusunda etkili olabilecek tek hukuki çözüm, "*uluslararası kolektif sorumluluk rejiminin*" devreye sokulmasıdır.

B. Uluslararası kolektif sorumluluk hukukundan ileri gelen göreceli güç

Yukarıdaki başlığın son cümlesinde, öneminden ötürü tekraren söyleyelim ki, "*uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukukunun, BMGK'da veto hakkını kullanarak daimi üyeler tarafından işlevsiz hale getirildiği durumlarda, sorumlu devlet üzerinde uluslararası hukuka uyumu sağlama konusunda etkili olabilecek tek hukuki çözüm, uluslararası kolektif sorumluluk rejiminin devreye sokulmasıdır*" demiştik. Bu bağlamda, sorumluluğu ileri sürebilecek üçüncü devletler, sorumlu devlete karşı baskı oluşturmak amacıyla karşı önlemler alabilirler. Bu karşı önlemlerin yeterince yoğun ve etkili hale gelmesi durumunda, sorumlu devlet üzerinde sorumluluğunu yerine getirmesi için ciddi bir baskı oluşabilir. Bu çerçevede, uluslararası hukuk her zaman kesin sonuçlar doğuran bir hukuk sistemi değil, ancak olası sonuçlar üreten bir sistemdir. "*Kesin bir hukuk olmaması*" ile kastedilen, hukuki olarak öngörülen sonuçların her durumda garanti edilememesidir. Bu sonuçların gerçekleşmesi, egemen devletlerin bu mekanizmaları harekete geçirme tercihine bağlıdır. Egemen devletler, bu mekanizmaları çalıştırma veya çalıştırmama yetkisine sahip oldukları için, hukuki sonuçların gerçekleşmesi ancak devletlerin

⁷⁵ UN Charter, md. 39.

⁷⁶ Villalpando, *L'émergence de la communauté internationale*, 445.

siyasi iradelerinin bu doğrultuda şekillenmesiyle mümkün olur. Bu nedenle, uluslararası hukukun öngördüğü sonuçlar kesin olmamakla birlikte, yalnızca olasılık dahilindedir. Devletlerin uluslararası topluluğunun hukuku olmanın sonucu olarak, uluslararası hukuk, zoraki bir hukuk değildir. Egemen devletlerin üzerinde küresel üst egemen, uluslararası topluluğun mensubu devletleri, uluslararası hukuka uymaya zorlamaz. Böyle bir üst egemen yoktur. Egemen eşit devletlerin uluslararası topluluğunda olmasına olanak yoktur zira olursa, bu devletlerin egemenlikleri ortadan kalkar. O takdirde, bugünün egemen devletleri, küresel üst egemenin tebaası olurlar. Böyle bir küresel üst egemenin var olabilmesi için ayrıca hukuk kuramının haricinde, bu küresel egemen gücün elinde, somut bir evrensel maksimum askeri güç yoğunlaşması şarttır. Bu da gene bugünkü dünya şartlarında ancak bir fantezidir. Yukarıda, “uluslararası hukuk kurallarının hayata geçmesi yalnızca olasılık dahilindedir” demiştik. Devletlerin, bu hukuki mekanizmaları harekete geçirme yönünde bir siyasi karar alması, uluslararası hukukun sonuçlarını doğurabilmesi için gereklidir. Bu şartlar altında, “uluslararası sorumluluk hukuku” çerçevesinde üçüncü devletler tarafından alınabilecek olası karşı önlemler, sorumlu devleti ihlali sona erdirmeye ve sorumluluğunu yerine getirmeye zorlayabilir⁷⁷. Bu nedenle, uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanması ve hukuka uyumun tesis edilmesi için eldeki en işlevsel hukuki araç, devletlerin “uluslararası sorumluluk hukuku” mekanizmalarını devreye sokmalarıdır. Gerek BM Şartı’nın VII’nci bölümünde düzenlenen biçimiyle “uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku”, gerekse BM Şartı’nın 51’inci maddesindeki meşru müdafaa hakkı ile vücut bulan kolektif olmayan biçimiyle sadece “uluslararası barış ve güvenlik hukuku”, uluslararası hukukta kuvvet kullanmanın hukukiliği ile ilgili konulardır. Kapsamları kuvvet kullanılması ile ilgilidir. Uluslararası teamül hukuku kuralı olarak mevcut olan insani müdahale imkanı ve onun formatlanmış biçimi yapılmak istenen ve fakat kuramsal olarak başarısız olunan koruma sorumluluğu şekli de, uluslararası hukukta kuvvet kullanmanın özel bir görünümü ile ilgilidir. Bu dediklerimiz, uluslararası hukukun birincil kurallar kategorisi olan uluslararası hukukun maddi kurallar kümesi içerisinde yer alırlar ve kuvvet kullanımı barındırırlar. Uluslararası hukukun ikincil kurallar kategorisi olan, uluslararası sorumluluk kuralları içerisinde ise, kuvvet kullanımı yetkisi bulunmaz. Sorumluluk hukuku, kuvvet kullanımını dışlar. Sorumluluk hukukunda, sorunları çözmek için, kuvvet kullanılmaz, kullanılamaz.

BM Şartı’nın VII’nci bölümünün, başka ifadeyle “uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku”nun, BMGK aracılığıyla işlevsiz hale getirildiği durumlarda, uluslararası sorumluluğun çok taraflı bir yapıya kavuşması büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, “uluslararası sorumluluk hukukunun çok taraflılığa açılması”nın kilit noktası, uluslararası teamül hukukunda bulunan bir kuralın yansıması olan A/RES/56/83 Belgesi’nin 48’inci maddesinde yer almaktadır⁷⁸. “Çok taraflı uluslararası sorumluluk mekanizması”nın geliştirilmesinin ana amacı, uluslararası hukukun üstünlüğünün bu mekanizma aracılığıyla tesis edilmeye çalışılmasıdır.

“Uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku”nun yapısal, uygulamaya yönelik ve pratik zayıflıkları göz önüne alındığında, bu hukuk sisteminin neredeyse tamamen yetersiz kaldığı durumlarda, “uluslararası sorumluluk mekanizması”nın uluslararası hukukun üstünlüğünü sağlama potansiyeli oldukça önemlidir. Uluslararası haksız fiilin mağduru olan bir devletin uluslararası sorumluluğu ileri sürmesinde, diğer devletlerin de bu sürece dahil olup sorumluluğu ileri sürmeleri, mağdur devletin pozisyonunu güçlendirirken, sorumluluk altında bulunan devlete karşı uluslararası baskının artmasına olanak tanımaktadır. Bu uluslararası baskı, nihayetinde uluslararası hukukun üstünlüğünü tesis etmeye yönelik bir adım olabilir.

Ancak, bu baskının etkin bir şekilde oluşabilmesi için iki temel koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir: İlk olarak, bu süreçte etkili olacak devletlerin bu tür bir ağırlığı ortaya koymayı tercih etmeleri; ikinci olarak, bu tercihin gerçekten hukuki ve meşru bir güç yoğunlaşmasına dönüşerek ciddi bir baskı unsuru

⁷⁷ UN A/RES/56/83, md 54; NU A/RES/56/83, md. 54.

⁷⁸ UN A/RES/56/83, md 48; NU A/RES/56/83, md. 48; Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 234.

haline gelmesi gerekmektedir. Özellikle uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden silahlı saldırı ya da soykırım gibi "*erga omnes*" yükümlülüklerin ihlali durumunda, diğer devletlerin de sorumluluğu ileri sürebilme ve hatta karşı önlemler alabilme olanağı, sorumlu devlet üzerinde güçlü bir baskı oluşturabilir⁷⁹.

Bu karşı önlemlerin etkisinin yoğunlaşması durumunda, sorumlu devleti, uluslararası yükümlülüklerine uygun davranmaya zorlayabilecek derecede bir baskı meydana gelebilir⁸⁰. Bu bağlamda, uluslararası hukuk, kesin sonuçlar üreten bir hukuk sistemi değil, olası sonuçlar üretebilecek bir sistem olarak nitelendirilebilir. "*Kesin bir hukuk olmaması*" ile kastedilen, hukuken öngörülen sonuçların her zaman garanti edilememesidir. Bu sonuçların elde edilmesi, devletlerin bu süreçteki iradelerine bağlıdır; zira egemen devletler bu mekanizmaları işletip işletmemek konusunda tamamen bağımsız ve münhasır bir yetkiye sahiptirler. Dolayısıyla, uluslararası hukukun öngördüğü sonuçların gerçekleşmesi kesin olmamakla birlikte, yalnızca bir ihtimal olarak değerlendirilebilir. Bu ihtimalin gerçekleşmesi için, devletlerin siyasi iradelerinin hukuki mekanizmaları harekete geçirmeye yönelik olması gerekmektedir.

BMGK daimi üyelerinin veto yetkilerini, doğrudan taraf oldukları olaylarda veya çıkarları doğrultusunda destekledikleri bir devletin taraf olduğu olaylarda, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları, uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanmasını, dolayısıyla uluslararası hukukun tesirini, birkaç bakımdan engellemektedir. Burada şunu da eklememiz gerekmektedir ki, zaten bir daimi üyenin veto yetkisini, belirttiğimiz gibi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmamasını ummak ve temenni etmek gibi katiyen gerçekçi olmayan bir beklenti ve dilek içerisinde olmak, uluslararası ilişkilerin doğasına da, hayatın olağan akışını da tamamen aykırıdır. Bu devletler, bu imkanı, elbette kendi çıkarları için kullanmışlardır, kullanmaktadırlar ve kullanacaklardır. Bununla birlikte, anılan veto yetkisi ile, BMGK'nın tam yetkili olduğu "*uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku*"nun tesiri paralize, diğer tabirle felç edilmektedir. Bu nedenle "*uluslararası barış ve güvenlik hukuku*" müessesesi olarak elde, hukuki bakımdan kolektif olmayan bir biçimde, sadece meşru müdafaa müessesesi kalmaktadır⁸¹. Bir silahlı saldırıya uğrayan bir devletin kendini, kendisinin veya yardıma çağırması üzerine kendisine katılan devletlerin silahlı gücüne dayanarak savunması ve silahlı saldırıyı bertaraf ederek uluslararası hukuka uygun olan vaziyeti mümkün mertebe kurabilmesi için meşru müdafaa hakkından ileri gelen kuvvet kullanma yetkisini kullanması, "*uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku*"nun çalışmaması karşısında, kuvvet kullanma hukukunda tek işe yarar ve gerçekçi yol olarak kalmaktadır⁸². Neyse ki, bir devletin meşru müdafaa hakkını kullanabilmesi BMGK'nın iznine bağlı değildir⁸³. "*Uluslararası sorumluluk hukuku*" bakımından da meşru müdafaa, hukuka aykırılığı ortadan kaldıran bir durum, başka deyişle bir hukuka uygunluk nedenidir⁸⁴. Böylelikle aslında uluslararası topluluğun genelini ilgilendiren bir biçimde bir "*erga omnes yükümlülük*" olan kuvvet kullanmama yükümlülüğü⁸⁵, meşru müdafaa sırasında kullanılan kuvvetin bir hukuka uygunluk oluşturması ile, çiğnenmemiş sayılmaktadır⁸⁶.

BMGK'daki vetolar ile sadece kolektif barışın sağlanması yolu kapatılmamaktadır. Ayrıca uluslararası hukukun, uluslararası yargı eliyle etkin kılınması yolu da dolaylı olarak kapatılabilmektedir. Bir UAD kararına uymayan devlete karşı BMGK'ya başvurulduğunda, karara uymayan devlet, daimi üye veya onun desteklediği bir devlet ise, meselenin görüşülmesi ve etkin önlem alınması veto edilerek, UAD kararlarının etkin bir biçimde uygulanabilmesi yolu da, BMGK sistemi marifetiyle dumura uğratılmaktadır⁸⁷.

⁷⁹ UN A/RES/56/83, md 40; NU A/RES/56/83, md. 40.

⁸⁰ UN A/RES/56/83, md 41; NU A/RES/56/83, md. 41.

⁸¹ UN Charter, md. 51.

⁸² UN Charter, md. 51.

⁸³ UN Charter, md. 51.

⁸⁴ UN A/RES/56/83, md 21; NU A/RES/56/83, md. 21.

⁸⁵ UN Charter, md. 2/4.

⁸⁶ UN A/RES/56/83, md 21; NU A/RES/56/83, md. 21.

⁸⁷ UN Charter, md. 94/2.

Bütün bunların neticesine göre, BM Şartı düzeni ve BMGK'nın görevleri ile "bir uluslararası ilişkiler nizami olduğu" algısı yaratılırken, aslında bu, sadece başta ABD olmak üzere, daimi üyelerin ve desteklediklerinin lehine çalıştırılan veya onların çıkarına durdurulan, dumura uğratılan bir yanılısma, hatta daha dürüst, gerçekçi ve doğru bir ifade ile, bir kandırmaca mekanizmasıdır. Bu kandırmaca mekanizması ile uluslararası hukukun etkinliği tam olarak felç edilebilmektedir. Hem barış ve güvenlik konusunda kollektif uygulamaların olanaksız kılınması ile, hem de, çoğu durumda ihtiyari olsa da, uluslararası evrensel yargı olan UAD'nin etkinliğinin fiilen engellenmesi ile, uluslararası hukukun tesiri yok edilmektedir⁸⁸. Bununla birlikte bu tesir yok edici süreç, gene uluslararası hukuk kurallarının içerisine sokularak, tesirin yok edilmesinin kendisinin de, uluslararası hukukun bünyesinden olması sağlanmıştır. Yanılısmanın veya diğer deyişle kandırmacanın büyüklüğü de tam da buradadır. Veto yetkisi de, uluslararası hukuk kurallarındandır⁸⁹. BM Şartı içerisinde veto yetkisi, bir madde ile tanınmıştır⁹⁰. Bir uluslararası düzen olduğu algısı kurumsallaştırılırken, esas kurucular, bu düzeni istedikleri her seferinde, hatta savaş ve soykırım gibi en ciddi durumlarda bile bloke edecek unsuru da, normatif tasarımla kurumun tam merkezine bırakmışlardır. Bu suretle, uluslararası hukukun tesirinin yok edilmesi mekanizması da, bir uluslararası hukuk mekanizmasıdır. Bunun yerine başka bir düzenlemenin ikame edilmesi ise, dünya gerçeklerinin mevcut durumu itibariyle olanak dahilinde değildir. Bunun yerine başka bir mekanizmanın geçmesi için önce mevcut durumun alt üst olması gerekmektedir. Bu alt üst oluşun muhtemel maliyetinin ne olabileceği ise, çok vahim neticeler verebilecek analizlere tabi tutulması gereken bir başka muhtemel husustur. Bununla birlikte veto mekanizmasını bir nebze aklayabilecek tek argüman bunun askeri süper güçler arası bir nükleer savaşı engelleyebilmiş olmasıdır. Dünya bahçesine farklı farklı yapılar kondurmak isteyen iki nükleer güç sahibi devlet hayal edelim. Bunlar, belki kendi istediklerinin olmamasına katlanabilirler ama diğer hasım güç olan devletin istediğinin olmasına, kendi istedikleri olmaz iken, kolay kolay katlanamazlar. İşte bu noktada veto yetkisi, diğer devletin istediğinin olmasını engelleyecek bir mekanizmadır. Birbirlerinin istediklerini karşılıklı olarak veto ederek, diğerinin istediğinin olmasını engellemekte ve kendi istediklerinin olmasından da vaz geçmektedirler. Bu sayede birbirlerinin girişimlerini, BMGK'yı alet ederek, durdurmakta, etkisiz duruma getirmektedirler. Bu süreç içerisinde veto yetkisi zaten uluslararası hukuk kurallarında mevcut, hukuki bir yetki olarak tanımlanmıştır. Bu yetki tanımlanması, BM Şartı sistemi kurulurken daha baştan yapılmıştır. Daha başta zaten sistemi böyle kuranlar ABD ve Rusya'dır. İngiltere'de bunların yanına illa bir üçüncü süje eklenecekse, ilave edilebilecek figürdür. Anılan biçimde veto yetkisinin bir uluslararası hukuk kuralı olarak tanımlanması ile uluslararası hukukun tesirinin hudutları, daha baştan sistem tarafından kasıtlı olarak belirlenmiştir. Başka türlü bir tanımlamanın mümkün olup olmayacağına ilişkin bir spekülasyon anlamlı değildir çünkü mevcut gerçeklik ile bir an önce yüzleşilmesi ve bu sarsıcı yüzleşme ile meselenin anlaşılması gerekmektedir. Mesele, mevcut uluslararası topluluğun hukuk düzeni olan uluslararası hukukun sınırlarının bu çizilen kadar olmasıdır. Bununla birlikte "uluslararası sorumluluk hukuku" tesir bakımından olumlu olabilecek ilave bir olanak sunmaktadır. Ne de olsa, BM VII'nci bölüm mekanizmalarının aksine, "uluslararası sorumluluk hukuku" mekanizmalarının çalıştırılması, BMGK kararına ve iznine tabi değildir⁹¹.

"Uluslararası sorumluluk hukuku" onarımı amaçlar⁹². Uluslararası haksız fiil ile neden olunan uluslararası hukuka aykırı durum onarılmalı ve uluslararası hukuka uygun durum kurulmalıdır. Uluslararası haksız fiil ile neden olunan uluslararası hukuka aykırı durum onarılarak uluslararası hukukun üstünlüğü

⁸⁸ Erkiner, "Uluslararası Adalet Divanı", 95.

⁸⁹ UN Charter, md. 27/3.

⁹⁰ UN Charter, md. 27/3.

⁹¹ UN A/RES/56/83, md 43; NU A/RES/56/83, md. 43.

⁹² UN A/RES/56/83, md 31; NU A/RES/56/83, md. 31.

temin edilmelidir⁹³. Bilhassa eski hale iade yükümlülüğü, uluslararası hukuka uygunluğun sağlanması için en önemli yükümlülüktür⁹⁴.

Bir uluslararası haksız fiilin mağduru olan devlet, uluslararası hukuka aykırı eylemin isnat edilebildiği devletin uluslararası sorumluluğunu ileri sürebilir⁹⁵. Mağdur devletten başka bir devlet tarafından da sorumluluğa başvurulması mümkündür⁹⁶.

*“İhlal edilen yükümlülük, uluslararası topluluğun geneline yönelik bir yükümlülük ise, her devlet uluslararası haksız fiili işleyen devletin uluslararası sorumluluğunu ileri sürebilir”*⁹⁷. Saldırı savaşı ve soykırım gibi fiillerin uluslararası topluluğun geneline yönelik olan yükümlülüklerin ihlallerinden oldukları açıktır⁹⁸. A/RES/56/83 Belgesi'nin 40'inci maddesi dahilindeki *“genel uluslararası hukukun emredici (jus cogens) kurallarından kaynaklanan (erga omnes) yükümlülüklerin ağır ihlalleri”*⁹⁹, anılan belgenin 41'inci maddesindeki hususi sonuçları gerektirir¹⁰⁰. Belirtilen 41'inci madde, yeni veya farklı bir uluslararası sorumluluk rejimi yaratmamaktadır. Uluslararası sorumluluk rejimi bir tanedir. İhlal edilen uluslararası yükümlülüğün kaynağı olan birincil uluslararası hukuk kuralının niteliği ve değeri ne olursa olsun, bütün uluslararası sorumluluk durumlarında, aynı rejim yeknesak olarak uygulanır ve bu kurallar A/RES/56/83 belgesinde mündemiçtir. Nitekim 41'inci maddedeki hususi sonuçlar da, dikkat edilirse, uluslararası haksız fiili işleyen devlet üzerinde ilave ikincil yükümlülükler olarak doğmamaktadır. İkincil yükümlülük demek, uluslararası sorumluluk rejiminden kaynaklanan yükümlülük demektir. Birincil yükümlülük ise, bir uluslararası hukuk kuralının sorumluluk doğmazdan önce, maddi kurallar kümesi içerisinde doğduğu yükümlülük demektir. Bu çerçevede birincil kurallar, birincil yükümlülük yükleyen kurallardır. İkincil kurallar, sorumluluk kurallarıdır¹⁰¹. A/RES/56/83 madde 41'in öngördüğü hususi neticeler, sorumlu devletin üzerinde yükümlülük olarak gündeme gelmez. Bu hususi sonuçlar, diğer bütün devletlerin üzerinde ödevler yaratır. Sorumlu devletin üzerinde doğmazlar, diğer devletlerin üzerinde doğarlar. Bu ödevlere göre, diğer devletler, sorumlu devlete, uluslararası haksız fiilin işlenmesi ve sürmesi için yardım etmeyecek, destek olmayacak, uluslararası haksız fiilden doğan durumu meşru olarak tanımayacaklardır¹⁰². Diğer devletler, gene madde 41'in belirttiği ödevlere göre, ağır ihlale son vermek için meşru araçlarla işbirliği yapacaklardır¹⁰³. Bu sonuçlar, sorumlu devlet için sorumluluğu ağırlaştırır ya da hafifleten unsurlar değildir. Ağır olan ihlaldir¹⁰⁴. Üçüncü devletler için ilave ödevler, sorumlu devlete uygulanacak sorumluluk rejiminin adını ve sıfatını değiştirmezler. Sorumlu devletin ikincil yükümlülükleri, aynen A/RES/56/83 belgesinde öngörüldüğü üzere, devam eder¹⁰⁵. Madde 41 ödevleri, diğer devletlerin yerine getirmeleri gereken ödevlerdir. Bu ödevler de bu devletlere, sorumlu oldukları için değil, uluslararası topluluğun mensubu oldukları için yüklenirler. Bu ödevlerin, sırf uluslararası topluluğun mensubu oldukları için üçüncü devletlerin sırtlarına normatif tasarımlanmaları, uluslararası sorumlukta, hukuki ilişkinin, sorumlu ve mağdur devlet arasındaki kapalı, iki taraflı, bilateral bir ilişki olmasının ötesinde, 40'inci maddedeki kategorik ihlallerde, çok taraflılığa yani multilateralizme açılmasıdır. Buradaki ilave taraf, uluslararası topluluktur, ona doğal olarak mensup her devlettir. Uluslararası topluluğun mensubu her devlet, bu ilişkiye potansiyel olarak taraftır. Bu nedenle *“uluslararası kollektif sorumluluk hukuku”* diyerek, madde 40'taki kategorik ihlalde, iki taraflı sorumluluk ilişkisinin aşıldığına işaret ediyoruz. Toplulukçu veya

⁹³ UN A/RES/56/83, md 31; NU A/RES/56/83, md. 31.

⁹⁴ UN A/RES/56/83, md 35; NU A/RES/56/83, md. 35.

⁹⁵ UN A/RES/56/83, md 43; NU A/RES/56/83, md. 43.

⁹⁶ UN A/RES/56/83, md 48; NU A/RES/56/83, md. 48.

⁹⁷ UN A/RES/56/83, md 48/1-b; NU A/RES/56/83, md. 48/1-b.

⁹⁸ Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 104.

⁹⁹ UN A/RES/56/83, md 40; NU A/RES/56/83, md. 40.

¹⁰⁰ UN A/RES/56/83, md 41; NU A/RES/56/83, md. 41.

¹⁰¹ Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 137.

¹⁰² UN A/RES/56/83, md 41; NU A/RES/56/83, md. 41.

¹⁰³ UN A/RES/56/83, md 41; NU A/RES/56/83, md. 41.

¹⁰⁴ UN A/RES/56/83, md 40; NU A/RES/56/83, md. 40.

¹⁰⁵ UN A/RES/56/83, md 28; NU A/RES/56/83, md. 28.

kollektif kelimesini, sorumluluk kelimesinin önüne ekleyerek, bu anlamı vurguluyoruz. Bununla birlikte, uluslararası sorumluluk rejiminin değişmediğini, tek ve yeknesak uluslararası sorumluluk rejiminin uygulandığını da tespit ediyoruz. Kollektif uluslararası sorumluluk mekanizmasını işletmek, 41'inci maddedeki, uluslararası topluluğun mensubu oldukları için her devletin üzerinde olan ödevleri üstlenmeyi gerektirse de, bunun dışında, bilhassa A/RES/56/83 madde 48 ve 54 rabitası bağlamında, egemen devletlerin bu mekanizmayı işletmeyi tercih etmelerini gerektirir. Bir kez daha, "*uluslararası hukukun etkinliği meselesi*" söz konusu olduğunda, uluslararası topluluğun yatay yapısı itibariyle, egemen devletlerin mevcut mekanizmayı işletmeyi tercih etmeleri gerçeği ile yüzleşiyoruz. Şayet, René Descartes'tan mülhem, kartezyen matematik düzlemi olan x dikey, y yatay eksenleri düzleminde, x dikey eksen, hukuki hiyerarşiyse ve y yatay eksen hukuki egemen eşitlikse, uluslararası hukukta devletler, kartezyen matematik itibariyle, y ekseninde yatay bakımdan eşittirler ve x dikey ekseninde değer sıfırdır. Dolayısıyla devletler arasında hukuki hiyerarşi yoktur. Bu nedenle uluslararası topluluk evrensel kümesinin elemanı her devlet, mekanizmayı işletmek için siyasi irade tecellisi ile bu tezahürü tercih etmelidirler. Yatay eksende hukuk ne kadar olursa, uluslararası hukuk o kadar hukuktur. Uluslararası hukuk, y ekseninde değerleri eşit elemanlar arası bir hukuktur ve onların x ekseninde, x'e doğru birbirlerine nazaran farkları sıfırdır. Bu nedenle uluslararası hukuk dikey bir hukuk değildir. Y'de eşitler arası hukuk, bir topluluk hukukudur ve bu nedenle uluslararası hukuk, uluslararası topluluğun hukukudur. X'e doğru hukuk özneli arasındaki konum farkı sıfırdan büyükse bu bir toplumun hukukudur ve bu nedenle uluslararası hukuk bir toplumun hukuku değildir. Nasıl ispat edilirse edilsin ve nasıl laf uzatılırsa uzatılsın, uluslararası hukuk, uluslararası topluluğun hukukudur. Uluslararası toplum diye bir gerçeklik ve fenomen yoktur. Uluslararası topluluk evrensel kümesinin elemanı her devlet, mekanizmayı işletmek için siyasi irade tecellisi ile bu tezahürü tercih etmelidirler. Anılan tezahür, uluslararası hukuk mekanizmasının işletilmesidir. Bu algoritmada geçen mekanizma, bu satırlar itibariyle, "*uluslararası kollektif sorumluluk hukuku mekanizması*"dır.

Yukarıda, "*mağdur devletten başka bir devlet tarafından da sorumluluğa başvurulması mümkündür*" demiştik. Nitekim, A/RES/56/83 madde 48 itibariyle, "*ihlal edilen yükümlülük uluslararası topluluğun geneline yönelik olan bir yükümlülük ise, mağdur devletten başka her bir devlet ihlalde bulunan devletin uluslararası sorumluluğuna başvurabilir*"¹⁰⁶. Uluslararası topluluğa yönelik yükümlülükleri, anılan belgenin 40'inci maddesi uyarınca *erga omnes* yükümlülükler olarak belirttik. Silahlı saldırı savaşı yaşama karşılık gelen kuvvet kullanmama yükümlülüğünü ve soykırım işlememe yükümlülüğünü de örnek yükümlülükler olarak gösterdik. Az önce temas ettiğimiz madde 48 uyarınca sorumluluk ileri sürülünce, ileri sürülen sorumluluğun gereği olan yükümlülüklerin sorumlu devlet tarafından yerine getirilmesini sağlamak için, devletin uluslararası sorumluluğunun hayata geçirilmesine ilişkin hukuki bir yol düşünülmüş olmalıdır. Nitekim A/RES/56/83 belgesinin üçüncü bölümünün başlığı da "*devletin uluslararası sorumluluğunun uygulanması*"dır. "*Uluslararası sorumluluk hukuku*"nu etkin kılacak yöntem olarak karşı önlem uygulama yöntemi mevcuttur. Adı geçen belgede madde 49, "*karşı önlemlerin konusu ve sınırları*"¹⁰⁷; madde 50, "*karşı önlemler ile etkilenmeyecek yükümlülükler*"¹⁰⁸; madde 51, "*orantılılık*"¹⁰⁹; madde 52, "*karşı önlemlere başvurma şartları*"¹¹⁰; madde 53, "*karşı önlemlerin sona erdirilmesi*" ile ilgilidir¹¹¹. Bu hususlar açık ve bellidir¹¹².

A/RES/56/83 Belgesi madde 54 içerisinde kendisine yer bulan, uluslararası teamül hukuku kuralı olarak mevcut uluslararası sorumluluk hukuku kaidesine göre, A/RES/56/83 madde 48 uyarınca

¹⁰⁶ UN A/RES/56/83, md 48; NU A/RES/56/83, md. 48.

¹⁰⁷ UN A/RES/56/83, md 49; NU A/RES/56/83, md. 49.

¹⁰⁸ UN A/RES/56/83, md 50; NU A/RES/56/83, md. 50.

¹⁰⁹ UN A/RES/56/83, md 51; NU A/RES/56/83, md. 51.

¹¹⁰ UN A/RES/56/83, md 52; NU A/RES/56/83, md. 52.

¹¹¹ UN A/RES/56/83, md 53; NU A/RES/56/83, md. 53.

¹¹² Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 234-249.

sorumluluğu ileri süren mağdur devletten başka devlet, karşı önlem de alabilir¹¹³. Buna göre, sorumluluğu ileri süren mağdur devletten başka devlet, karşı önlem uygularken, sorumlu devlete yönelik, uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini, karşı önlem oluşturmak üzere uygulayabilir. Bu uygulamamayı yöneten kurallara hemen yukarıdaki paragrafın sonunda göndermede bulunduk¹¹⁴. Kafi miktarda devlet, uluslararası topluluğun geneline karşı uyulma borcu oluşturan bir *erga omnes* yükümlülüğün ağır ve ciddi ihlali durumunda, bu ağır ve ciddi uluslararası haksız fiili işleyen devlete yönelik, kafi derecede tesirli bir şekilde, yoğun karşı önlemler uygularsa, bu vaziyet, sorumlu devlet üzerinde, sorumluluktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi için, etkili bir baskı yaratabilir. Bu baskı, sorumlu devleti, uluslararası hukuka uygun davranmaya sevk edebilir. Böylelikle uluslararası hukukun üstünlüğü sağlanabilir. Böyle bir yol da, BMGK'daki veto yöntemi ile engellenemez.

“Uluslararası hukukun etkinliği meselesi”, uluslararası topluluğun genelini ilgilendiren uluslararası hukuka aykırılıklar kapsamında ele alındığında, anılan “etkinlik”, doğrudan, uluslararası hukuka uygunluğun sağlanması ve bundan neşet eden bir biçimde, uluslararası hukukun üstünlüğünün kurulması istikametinde incelenmelidir. Uluslararası topluluğun genelini ilgilendiren uluslararası hukuka aykırılıklar, hele ki ağır ve ciddi olduklarında¹¹⁵, küresel topluluğu, küresel kamuoyunu hararetle bir surette ilgilendirir, ilgilendirmektedir. Böyle bir ilgi karşısında, uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanması, küresel önemde bir gereksinim ve beklentidir. Bu dahi uluslararası hukukun küresel kamuoyu zihninde ne kadar derin bir yer edindiğini gösterir. Gereksinimin derinliği ve beklentinin harareti, uluslararası hukukun olgusal karşılığının artık zihinlerde izdüşümü olan bir fenomen olduğuna işaret eder. Bu şartlar altında dünyada ihlalcilere, haklılığı gasp ettirmemek te öncül bir önemdedir. Bunun için önce haklının kim, haklılığın ne olduğunun gösterilmesi gerekir. Bunu gösterecek bilim, uluslararası hukuk bilimidir. Uluslararası hukuk bilimi, uluslararası ilişkilerde, haklılığın bilimidir. Uluslararası hukukun ilmi hakikati ile haklı ve meşru olan tespit edilecek ve söylenecektir. Söylemin ifade edileceği ve yayılacağı mecraların bulunması mühimdir. Sonraki adımda, haksız iken haklı olduğunu iddia edenlerin, uluslararası hukukun bilimsel gerçeğine aykırı söylemleri ifşa edilecektir. Bu adımların takip edilmesi, haklılığın gasp edilmesine, engel teşkil edecektir. Bununla birlikte sadece söylem esasında haklılığın ifade edilmesi değil de, adalet doğrultusunda, uluslararası hukukun üstünlüğü de kurulacaksa, o takdirde, bunu sağlayacak yöntemlere gereksinim vardır. Uluslararası hukukun tesirli olması demek, uluslararası hukukun üstünlüğünün temin edilmesi demektir. Bu tesirin temin edilmesi için kudrete ihtiyaç vardır. İhtiyaç duyulan kudret veya diğer ifade ile güç, örgütlü uluslararası topluluğun kurumsal karşılığı olan BM Örgütü'nde yoktur. Bu gücün temerküzü, BMGK'daki veto imkanı ile başta ve en çok olmak üzere ABD tarafından engellenir. Öyleyse, BMGK'nın kararına gerek olmayan bir metot bulunmalıdır. Bu metot hukuki olarak yerleşmiş ve normatif bakımdan kadim teamüli köklere sahip bir biçimde, uluslararası sorumluluk hukukunda mevcuttur. Oradaki güç temerküzü için gerekli olan hukuki yöntem karşı önlemler mekanizmasında vardır. Bu mekanizmanın uygulanması tercih edilirse, uluslararası hukukun muhtemel bir hukuk olması niteliği doğrultusunda, sonuç elde edilmesi olasıdır. En azından imkansız değildir. Zaten hukuk mantığı uyarınca, imkansız olmamak demek, olası, yani muhtemel olmak demektir. Toplulukçu uluslararası hukuk veya daha dar ama somut bir biçimde söylersek, uluslararası barış ve güvenlik hukuku ve uluslararası sorumluluk hukuku konusu olarak toplulukçu uluslararası hukuk, kollektif kelimesi ile sıfatlandırılabilme müsaittir. Bu kollektivite, uluslararası topluluktur, Toplulukçu olan, yani kollektif olan bu topluluktan, yani kolektiviteden kaynaklanan ve onun gereksinimlerini karşılayandır. Bu kollektif nitelik, artık karşılıklı iki devlet arasındaki ilişkinin sınırları ile kayıtlı değildir. Bu sınır aşarak ilişkiye, kollektivitenin üyesi her devlet katılabilir. Bu nedenle ilişki iki taraflı değil, çok taraflıdır. Bilateral değil,

¹¹³ UN A/RES/56/83, md 54; NU A/RES/56/83, md. 54.

¹¹⁴ Erkiner, *Devletin Uluslararası Sorumluluğu*, 234-249.

¹¹⁵ UN A/RES/56/83, md 40; NU A/RES/56/83, md. 40.

mültilateralidir. Bundan ötürü incelenen meselelere ilişkin tam doğru kategorizasyonların “uluslararası kollektif barış ve güvenlik hukuku” demek ve “uluslararası kollektif sorumluluk hukuku” demek olduğunu söylemekteyiz. Uluslararası topluluğu ilgilendiren konularla karşı karşıya olduğu böylelikle terminolojik bakımdan tam olarak tespit edilebilmektedir. Uluslararası hukukun etkinliğinin en çok gerekli olduğu konular “uluslararası kollektif barış ve güvenlik hukuku” ve “uluslararası kollektif sorumluluk hukuku” meseleleridir. Birincisi, her hakikaten ciddi konuda BMGK ile bloke edilirken, diğeri buna bağlı olmadığı için, daha ziyade olanaklar sunmaktadır. Uluslararası hukukun etkinliği meselesini, çözümü külliye imkansız bir mesele olmaktan hukuki kuram olarak kurtaran da zaten bu olanaktır.

Sonuç

Uluslararası toplum diye bir olgu yoktur; var olan gerçeklik uluslararası topluluktur. Bu uluslararası topluluk, esasen devletlerin uluslararası topluluğudur. Uluslararası hukuk da bu uluslararası topluluğun hukukudur. Bundan ötürü, “uluslararası hukuk muhakkak bir hukuk değildir, mümkün bir hukuktur”. Duruma göre devletlerin tek, ikili veya çok taraflı iradeleri oluşursa, uluslararası hukukun sonuçları gerçekleşir. Belirtilen irade öncelikle siyasi iradedir. Siyasi iradeyi hukuki sonuçlar takip eder. Bununla birlikte uluslararası hukukun kural ve ilkeleri vardır ve sonuçlarının gerçekleşmesinden bağımsız olarak bilimsel hukuki doğruyu belirtirler. Bu hukuki doğruların hayata geçmesini “uluslararası hukukun etkinliği meselesi” olarak adlandırmaktayız. Diğer bir ifadeyle mesele, uluslararası hukukun tesirli olup olmaması meselesidir.

Uluslararası hukukun düzenlediği sosyal doku, uluslararası topluluktur. Uluslararası topluluk egemen eşitler arası bir sosyolojik bünyedir. Bu bünyenin başlıca ve en önemli kişileri devletlerdir. Bu kişiler hukukten birbirlerine eşit ve her biri hukukten egemen hukuki öznelerdir. Bunların üzerinde bir hukuki kudret yoktur. Uluslararası hukuk düzeni, eşitler arası ve bu eşitlerin her birinin egemenlik sahibi olduğu ve bunların üzerinde, hukukun uygulanmasını sağlayan merkezi ve üstün bir gücün olmadığı bir hukuk düzenidir. Uluslararası hukukta, hukuku muhakkak uygulatacak merkezi ve üstün bir başat hükümran güç, uluslararası hukuk kişileri üzerinde mevcut değildir çünkü bu yapı bir toplum yapısı değil fakat ve ancak bir topluluk yapısıdır. Uluslararası topluluğun hukuki görünüm olarak ortaya çıkışı, uluslararası teamül hukuku ve antlaşmalar gibi pozitif uluslararası hukuk kaynaklarına dayanmaktadır. Bu olguyu doğrulayan unsurlar arasında, uluslararası beyannamelerde topluluk değerlerinin ilan edilmesi, uluslararası kurumların kurulması, *jus cogens* kurallarının kabul edilmesi ve *erga omnes* yükümlülüklerinin ortaya çıkması sayılabilir. Ayrıca, bireylerin uluslararası ceza sorumluluğunun gelişimi ve devletler arasında “çok taraflı sorumluluk mekanizmaları”nın doğması da uluslararası topluluğun çıkarlarının korunmasına yönelik hukuki sürecin parçasıdır.

Mevcut uluslararası toplulukta üstün kudret sahibi üst egemenin olmamasından ötürü, bu hukukun uygulanması muhakkak değildir. Daha kısa ama özlü bir ifadeyle, uluslararası hukuk muhakkak bir hukuk değildir ama ve ancak muhtemel bir hukuktur. Muhtemel bir hukuk olmasının nedeni, bu hukukun gereklerini uygulatacak ve hatta hükümranlığı nedeniyle de uygulatmak zorunda olan, bir üst kudretin bulunmamasıdır. Bu hukuku, gene bu hukukun kişileri olan uluslararası topluluğun mensubu özneler, kendi müstakil veya müşterek, tekil, iki taraflı veya çok taraflı iradelerinin tezahür etmesi ile uygulatılır ve hukukun gerekleri, şayet bu husus muhtemelen gerçekleşirse, tecelli eder. Bu irade, anılan öznelerin siyasi iradeleridir. Siyasi iradeler tezahür ederse, hukuk tecelli eder. Bu sistemin temel niteliği budur. Özneler olan egemen devletlere, hukukun gereğini yapmalarını emredek başka bir üst merci yoktur; dolayısıyla bu öznelerin uluslararası hukuku uygulamayı tercih etmeleri gerekir. Bu durum en kısa bir biçimde “uluslararası hukuk muhakkak bir hukuk değil, mümkün bir hukuktur” biçiminde ifade edilebilir. Bununla birlikte, uluslararası hukukun muhtemelen oluşacak siyasi iradelerden bağımsız olarak, evvelden belli kural ve müesseseleri mevcuttur. Uluslararası hukukun kural ve ilkeleri elbette vardır ve sonuçlarının uygulanıp uygulanmamasından bağımsız olarak, bilimsel hukuki doğruyu belirtirler. Uluslararası hukuk bilimi tarafından belirtilen bu epistemolojik bilimsel hukuki doğru sayesinde, uluslararası ilişkilerde ve küresel kamuoyu nezdinde, resmi veya gayri resmi propagandalar

ile dünya sahnesinde haklılığın ve meşruiyetin gasp edilmesi önlenebilir. Uluslararası hukukun buyurduğu sonuçlar uygulanmasa, gerçekleşmese, hayata geçmese bile, uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerde haklılığın ve meşruiyetin bilimidir. Bir bilim olarak uluslararası hukukun önemli işlevi, uluslararası ilişkilerde ve devletlerarası münasebetlerde haklılığın bilimi olmasıdır. Bu nokta da uluslararası hukuk bakımından başlı başına bir tesirdir. Bu tesirin başlıca yönelimi, küresel kamuoylarının zihinleridir. Burada gereken güç, bizatihi bilimsel bilgidir ve bu bilgiden ileri gelen epistemolojik doğrunun söylenmesidir. Bu söylemin dile getirilebileceği ve iletilebileceği ulusal, bölgesel ve küresel mecralara sahip olmak ta zikredilmesi gereken bir güç düzlemidir. Bu sayede uluslararası hukukun gereğinin uygulanması mümkün olmasa da, bir de üzerine ihlalciler tarafca haklılığın da gasp edilmesi önlenebilir. Hem haksız olup, hem de haklılığın gasp edilmesi engellenebilir. Uluslararası ilişkilerde haklılığın ve meşruiyetin bilimi uluslararası hukuk bilimidir.

Uluslararası hukuk bir bilimdir ve uluslararası hukuk düzenini akademik olarak inceler. Bu bilimden yola çıkılarak kurulacak söylem ile uluslararası hukuk bakımından haklılığın dile getirilmesi mümkündür. İkinci olarak uluslararası hukuk bir dildir. Bilhassa devletler bu dil sayesinde, aralarında anlaşamadıkları konuların neler olduğunu birbirlerine tercüme edebilirler. Üçüncü olarak, uluslararası hukuk bir zanaattır. Uluslararası ilişkilerde anlaşmazlıkları, çatışmaları, adaletsizlikleri çözmesi beklenir. İşte bu noktada uluslararası hukuk bu zanaat işlevini belki yerine getirebilir, belki de getiremez. Getirebilmesi muhtemeldir ancak muhakkak getirebileceği söylenemez zira uluslararası hukukun, hukuk zanaatı işlevi onu işletecek devletlerin iradelerine bağlıdır ve bu iradenin oluşup oluşmayacağı bilinemez. Bu iradeyi sergilemesi şart olan, zorlayıcı bir üst otorite mevcut değildir. Bu ontolojik varoluşu ile uluslararası hukuk, egzistansiyalist bakımdan, başvurulması mümkün, muhtemel bir araç niteliğindedir. Böyle bir araç vardır ancak muhakkak başvurulacak diye bir vaziyet yoktur. Başvurulup işletilirse işe yarar, yoksa askıda bir imkandır ve kuvvadan fiile geçip geçmeyeceği baştan bilinmez. Kuvvadan fiile geçmesi uyumsuzluğun tarafı devletlerce veya kısmen ya da geneli itibariyle uluslararası toplulukça tercih edilmelidir.

Hem “uluslararası barış ve güvenlik hukuku” boyutu ile ve hem de “uluslararası sorumluluk hukuku” boyutu ile bugün artık uluslararası hukuk, çok taraflı bir hukuktur. Dolayısıyla bizim bu makalede “uluslararası hukukun etkinliği meselesi” hakkında ele aldığımız çerçeve “*erga omnes*” yükümlülüklerin ihlali durumunda uluslararası topluluğun genelini ilgilendiren konularda, uluslararası hukukun etkinliğidir. Anılan konular, sadece ihlalde bulunan ile mağdur arasında olup biten iki taraflı veya *bilateral* bir hukuki durum değildir fakat örneğin, gerek uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesi ve bozulması ile ve gerekse mağdurdan başka devletlerin uluslararası sorumluluğu ileri sürebilmesi ile, bunlar çok taraflı veya *mültilateral* hukuki durumlardır. Metodolojik çerçeve olarak eldeki çalışmada çok taraflılıkta “uluslararası hukukun etkinliği meselesi” işlenmiştir çünkü bunlar, tesir söz konusu olduğunda, bütün bir uluslararası topluluğu ilgilendiren, etkileyen ve küresel düzeyde sorunlar olmaktadır.

Erga omnes bir yükümlülüğü ağır ve ciddi bir biçimde ihlal eden bir devlete karşı, BMGK'nın bilinen işlevsizliği yüzünden “uluslararası kollektif barış ve güvenlik hukuku”nun felç olması nedeniyle, sorumlu devlete karşı hukuki olarak elde sadece “uluslararası sorumluluk hukuku mekanizması” kalmaktadır. “Uluslararası sorumluluk mekanizması”, “*erga omnes yükümlülük*” ihlalcisi sorumlu devlet aleyhine ciddi bir baskı oluşturabilir. Bunun için yeterince güçlü devletin yeterince etkin bir biçimde “*erga omnes yükümlülük*” ihlalcisi sorumlu devletin uluslararası sorumluluğundan doğan ikincil yükümlülüklerini yerine getirmesi için karşı önlemler uygulaması gereklidir.

Uluslararası hukuk devletlere, “*erga omnes yükümlülük*” ihlalcisi sorumlu devlet aleyhine başvurulmayı bekleyen bu yetkiyi sunmakla birlikte, devletlerin bu yetkiyi kullanmak istemeleri ve buna karar verip karşı önlemleri uygulamaları gereklidir. “Uluslararası sorumluluk mekanizmasının”, “*erga omnes yükümlülük*” ihlalcisi sorumlu devlet aleyhine baskı oluşturabilmesi mümkün ve muhtemel bir olgudur

ancak bunun için “uluslararası sorumluluk mekanizması”nın olanaklarının “sayıca yeterince güçlü egemen devlet tarafından, yeterince etkin bir biçimde” çalıştırılması ve uygulanması şarttır.

Gerek “BM Şartı’nın VII’nci bölüm mekanizması” ve gerekse “uluslararası sorumluluk hukuku”nda “*erga omnes*” yükümlülüklerin ihlalden doğan sorumluluk mekanizması nihai gaye olarak uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanması için gelişmiş mekanizmalardır. Uluslararası hukukun varoluşsal niteliklerinden ötürü ise bu mekanizmaların gerek ayrı ayrı, gerekse birlikte etkinlikleri sorunludur. Bu etkinlik sorununun uluslararası hukukun üstünlüğünü sağlamada meydana çıkardığı ve uluslararası hukuki güvenliğe ulaşmada oluşturduğu olumsuz vaziyeti aşmak veya bu vaziyetin zararını azaltmak için “uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku” ile “uluslararası sorumluluk hukuku” mekanizmalarının işletilmelerinde hukuki olanakları bilmek ve bunları hayata geçirmeye çalışmak olumlu bir işlev görecektir. Gerek “uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku”, gerekse “uluslararası kolektif sorumluluk hukuku”, her üçüncü devlete, uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanmasında belirli yetkiler sunmaktadır.

Kuramsal olarak Güvenlik Konseyi, toplulukçu uluslararası sorumluluk rejimi bakımından sorumluluğun gereklerinin hayata geçirilmesi için görev ve yetki donanımı rol oynamaya en elverişli BM organıdır. Ancak bu kuramsal değerlendirmeye rağmen gerçek hayatta Güvenlik Konseyi, bu durumlar karşısında felç geçiren, diğer bir deyişle etkisiz bir organdır. Bu etkisizliği ise tasarımı ve kaynaklanmaktadır. Veto yetkisi ve oylama sistemi, önemli durumlarda Konsey’in etkili kararlar almasını engeller, özellikle *erga omnes* yükümlülüklerin ihlal edildiği durumlarda bu ihlaller daimi üyelere biri tarafından veya daimi üye veya üyelerin lehine veto uygulayacak derecede desteklediği bir devlet tarafından gerçekleştirilmişse, Konsey tamamen etkisiz hale gelir. Bu etkisizlik aslında “uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku”nun ve dolayısıyla doğrudan “çok taraflı kolektif uluslararası hukuk”un etkisiz hale gelmesidir. Bu etkisizliğin sonucu da, uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanamamasıdır. Anılan etkisizlik, şayet elde kalan tek teknik hukuki imkan olan “uluslararası kolektif sorumluluk hukuku mekanizması” ile de bir dereceye kadar veya tercihen tamamen giderilemiyorsa ve “uluslararası hukukun tesirli olması”, en azından “uluslararası sorumluluk hukuku” marifetiyle sağlanamıyorsa, “uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanması”na giden yol pratikte kapalı demektir. “Uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku”nun, BMGK’da veto hakkını kullanarak daimi üyeler tarafından işlevsiz hale getirildiği durumlarda, sorumlu devlet üzerinde uluslararası hukuka uyumu sağlama konusunda etkili olabilecek tek hukuki çözüm, “uluslararası kolektif sorumluluk rejiminin” devreye sokulmasıdır.

Sorumluluğu ileri sürebilecek üçüncü devletler, sorumlu devlete karşı baskı oluşturmak amacıyla karşı önlemler alabilirler. Bu karşı önlemlerin yeterince yoğun ve etkili hale gelmesi durumunda, sorumlu devlet üzerinde sorumluluğunu yerine getirmesi için ciddi bir baskı oluşabilir. Bu çerçevede, uluslararası hukuk her zaman kesin sonuçlar doğuran bir hukuk sistemi değil, ancak olası sonuçlar üreten bir sistemdir. “Kesin bir hukuk olmaması” ile kastedilen, hukuki olarak öngörülen sonuçların her durumda garanti edilememesidir. Bu sonuçların gerçekleşmesi, egemen devletlerin bu mekanizmaları harekete geçirme tercihine bağlıdır. Egemen devletler, bu mekanizmaları çalıştırma veya çalıştırmama yetkisine sahip oldukları için, hukuki sonuçların gerçekleşmesi ancak devletlerin siyasi iradelerinin bu doğrultuda şekillenmesiyle mümkün olur. Bu nedenle, uluslararası hukukun öngördüğü sonuçlar kesin olmamakla birlikte, yalnızca olasılık dahilindedir. Devletlerin uluslararası topluluğunun hukuku olmanın sonucu olarak, uluslararası hukuk, zoraki bir hukuk değildir. Egemen devletlerin üzerinde küresel üst egemen, uluslararası topluluğun mensubu devletleri, uluslararası hukuka uymaya zorlamaz. Böyle bir üst egemen yoktur. Egemen eşit devletlerin uluslararası topluluğunda olmasına olanak yoktur zira olursa, bu devletlerin egemenlikleri ortadan kalkar. O takdirde, bugünün egemen devletleri, küresel üst egemenin tebaası olurlar.

BM Şartı'nın VII'nci bölümünün, başka ifadeyle "*uluslararası kollektif barış ve güvenlik hukuku*"nun, BMGK aracılığıyla işlevsiz hale getirildiği durumlarda, uluslararası sorumluluğun çok taraflı bir yapıya kavuşması büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, "*uluslararası sorumluluk hukukunun çok taraflılığa açılması*"nın kilit noktası, uluslararası teamül hukukunda bulunan bir kuralın yansımaları olan A/RES/56/83 Belgesi'nin 48'inci maddesinde yer almaktadır. "*Çok taraflı uluslararası sorumluluk mekanizması*"nın geliştirilmesinin ana amacı, uluslararası hukukun üstünlüğünün bu mekanizma aracılığıyla tesis edilmeye çalışılmasıdır.

"*Uluslararası kollektif barış ve güvenlik hukuku*"nun yapısal, uygulamaya yönelik ve pratik zayıflıkları göz önüne alındığında, bu hukuk sisteminin neredeyse tamamen yetersiz kaldığı durumlarda, "*uluslararası sorumluluk mekanizması*"nın uluslararası hukukun üstünlüğünü sağlama potansiyeli oldukça önemlidir. Uluslararası haksız fiilin mağduru olan bir devletin uluslararası sorumluluğu ileri sürmesinde, diğer devletlerin de bu sürece dahil olup sorumluluğu ileri sürmeleri, mağdur devletin pozisyonunu güçlendirirken, sorumluluk altında bulunan devlete karşı uluslararası baskının artmasına olanak tanımaktadır. Bu uluslararası baskı, nihayetinde uluslararası hukukun üstünlüğünü tesis etmeye yönelik bir adım olabilir.

Ancak, bu baskının etkin bir şekilde oluşabilmesi için iki temel koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir: İlk olarak, bu süreçte etkili olacak devletlerin bu tür bir ağırlığı ortaya koymayı tercih etmeleri; ikinci olarak, bu tercihin gerçekten hukuki ve meşru bir güç yoğunlaşmasına dönüşerek ciddi bir baskı unsuru haline gelmesi gerekmektedir. Özellikle uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden silahlı saldırı ya da soykırım gibi "*erga omnes*" yükümlülüklerin ihlali durumunda, diğer devletlerin de sorumluluğu ileri sürebilme ve hatta karşı önlemler alabilme olanağı, sorumlu devlet üzerinde güçlü bir baskı oluşturabilir.

BMGK daimi üyelerinin veto yetkilerini, doğrudan taraf oldukları olaylarda veya çıkarları doğrultusunda destekledikleri bir devletin taraf olduğu olaylarda, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları, uluslararası hukukun üstünlüğünün sağlanmasını, dolayısıyla uluslararası hukukun tesirini, birkaç bakımdan engellemektedir. Anılan veto yetkisi ile, BMGK'nın tam yetkili olduğu "*uluslararası kollektif barış ve güvenlik hukuku*"nun tesiri paralize, diğer tabirle felç edilmektedir. Bu nedenle "*uluslararası barış ve güvenlik hukuku*" müessesesi olarak elde, hukuki bakımdan kollektif olmayan bir biçimde, sadece meşru müdafaa müessesesi kalmaktadır. BMGK'daki vetolar ile sadece kollektif barışın sağlanması yolu kapatılmamaktadır. Ayrıca uluslararası hukukun, uluslararası yargı eliyle etkin kılınması yolu da dolaylı olarak kapatılabilmektedir. Bir UAD kararına uymayan devlete karşı BMGK'ya başvurulduğunda, karara uymayan devlet, daimi üye veya onun desteklediği bir devlet ise, meselenin görüşülmesi ve etkin önlem alınması veto edilerek, UAD kararlarının etkin bir biçimde uygulanabilmesi yolu da, BMGK sistemi marifetiyle dumura uğratılmaktadır. Bütün bunların neticesine göre, BM Şartı düzeni ve BMGK'nın görevleri ile "*bir uluslararası ilişkiler nizamı olduğu*" algısı yaratılırken, aslında bu, sadece başta ABD olmak üzere, daimi üyelerin ve desteklediklerinin lehine çalıştırılan veya onların çıkarına durdurulan, dumura uğratılan bir yanılısma, hatta daha dürüst, gerçekçi ve doğru bir ifade ile, bir kandırmaca mekanizmasıdır. Bütün bunların neticesine göre, BM Şartı düzeni ve BMGK'nın görevleri ile "*bir uluslararası ilişkiler nizamı olduğu*" algısı yaratılırken, aslında bu, sadece başta ABD olmak üzere, daimi üyelerin ve desteklediklerinin lehine çalıştırılan veya onların çıkarına durdurulan, dumura uğratılan bir yanılısma, hatta daha dürüst, gerçekçi ve doğru bir ifade ile, bir kandırmaca mekanizmasıdır. Bu kandırmaca mekanizması ile uluslararası hukukun etkinliği tam olarak felç edilebilmektedir. Hem barış ve güvenlik konusunda kollektif uygulamaların olanaksız kılınması ile, hem de, çoğu durumda ihtiyari olsa da, uluslararası evrensel yargı olan UAD'nin etkinliğinin fiilen engellenmesi ile, uluslararası hukukun tesiri yok edilmektedir. Bununla birlikte bu tesir yok edici süreç, gene uluslararası hukuk kurallarının içerisine sokularak, tesirin yok edilmesinin kendisinin de, uluslararası hukukun bünyesinden olması sağlanmıştır. Yanılısmanın veya diğer deyişle kandırmacanın büyüklüğü de tam da buradadır. Bir uluslararası düzen olduğu algısı kurumsallaştırılırken, esas

kurucular, bu düzeni istedikleri her seferinde, hatta savaş ve soykırım gibi en ciddi durumlarda bile bloke edecek unsuru da, normatif tasarımla kurumun tam merkezine bırakmışlardır. Bu suretle, uluslararası hukukun tesirinin yok edilmesi mekanizması da, bir uluslararası hukuk mekanizmasıdır. Bununla birlikte “uluslararası sorumluluk hukuku” tesir bakımından olumlu olabilecek ilave bir olanak sunmaktadır. BM VII’nci bölüm mekanizmalarının aksine, “uluslararası sorumluluk hukuku” mekanizmalarının çalıştırılması, BMGK kararına ve iznine tabi değildir.

“İhlal edilen yükümlülük, uluslararası topluluğun geneline yönelik bir yükümlülük ise, her devlet uluslararası haksız fiili işleyen devletin uluslararası sorumluluğunu ileri sürebilir”. Saldırı savaşı ve soykırım gibi fiillerin uluslararası topluluğun geneline yönelik olan yükümlülüklerin ihlallerinden oldukları açıktır. A/RES/56/83 Belgesi madde 54 içerisinde kendisine yer bulan, uluslararası teamül hukuku kuralı olarak mevcut uluslararası sorumluluk hukuku kaidesine göre, A/RES/56/83 madde 48 uyarınca sorumluluğu ileri süren mağdur devletten başka devlet, karşı önlem de alabilir. Kafi miktarda devlet, uluslararası topluluğun geneline karşı uyulma borcu oluşturan bir *erga omnes* yükümlülüğün ağır ve ciddi ihlali durumunda, bu ağır ve ciddi uluslararası haksız fiili işleyen devlete yönelik, kafi derecede tesirli bir şekilde, yoğun karşı önlemler uygulanırsa, bu vaziyet, sorumlu devlet üzerinde, sorumluluktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi için, etkili bir baskı yaratabilir. Bu baskı, sorumlu devleti, uluslararası hukuka uygun davranmaya sevk edebilir. Böylelikle uluslararası hukukun üstünlüğü sağlanabilir. Böyle bir yol da, BMGK’daki veto yöntemi ile engellenemez. Uluslararası hukukun tesirli olması demek, uluslararası hukukun üstünlüğünün temin edilmesi demektir. Bu tesirin temin edilmesi için kudrete ihtiyaç vardır. İhtiyaç duyulan kudret veya diğer ifade ile güç, örgütlü uluslararası topluluğun kurumsal karşılığı olan BM Örgütü’nde yoktur. Bu gücün temerküzü, BMGK’daki veto imkanı ile başta ve en çok olmak üzere ABD tarafından engellenir. Öyleyse, BMGK’nın kararına gerek olmayan bir metot bulunmalıdır. Bu metot hukuki olarak yerleşmiş ve normatif bakımdan kadim teamüli köklere sahip bir biçimde, uluslararası sorumluluk hukukunda mevcuttur. Güç temerküzü için gerekli olan hukuki yöntem, karşı önlemler mekanizmasında vardır. Bu mekanizmanın uygulanması tercih edilirse, uluslararası hukukun muhtemel bir hukuk olması niteliği doğrultusunda, sonuç elde edilmesi olasıdır. Uluslararası hukukun etkinliğinin en çok gerekli olduğu konular “uluslararası kolektif barış ve güvenlik hukuku” ve “uluslararası kolektif sorumluluk hukuku” meseleleridir. Birincisi, her hakikaten ciddi konuda BMGK ile bloke edilirken, diğeri buna bağlı olmadığı için, daha ziyade olanaklar sunmaktadır. Uluslararası hukukun etkinliği meselesini, çözümü külliye imkânsız bir mesele olmaktan hukuki kuram olarak kurtaran da zaten bu olanaktır.

Kaynakça

- Bektaş, Sezercan- Dirikgil, Naziye. "The Interrelation Between International Law and Legal Anthropology: An Analysis in the Context of Primitive Law". *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/20 (Aralık 2022), 193-212.
- Demirel, Naim. *BM Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Barışın Korunması*. İstanbul: Derin, 2015.
- Dost, Süleyman. *Temel Kavramlar, Metinler ve Kararlar Bağlamında Uluslararası Hukukta Adalet*. Ankara: Yetkin, 2. Baskı, 2019.
- Erkiner, Hakkı Hakan. "Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı Kararlarının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Aracılığıyla Uygulanması". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 23/2 (2017), 87-102.
- Erkiner, Hakkı Hakan. *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*. Ankara: Seçkin, 2. Basım, 2023.
- Erkiner, Hakkı Hakan. *Makaleler ile Uluslararası Hukukun Sosyolojisine ve Uluslararası Hukukun Tarihine Giriş*. Ankara: Seçkin, 2. Basım, 2023.
- Erkiner, Hakkı Hakan. *Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa*. Ankara: Seçkin, 4. Basım, 2023.
- Ertuğrul, Ümmühan Elçin. *Uluslararası Hukukun Emredici Normlarından Doğan Yükümlülüklerin Ciddi İhlallerinden Devletin Sorumluluğu*. Ankara: Yetkin, 2012.
- Klein, Pierre. "Responsabilité Pour Violation Grave D'Obligations Découlant De Normes Impératives Du Droit International Et Droit Des Nations Unies", *Obligations Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats*, ed. Pierre-Marie Dupuy. 189-207. Paris: Pedone, 2003.
- Kolp, Robert. *Ius contra bellum*. Bruxelles: Bruylant, 2009.
- Kubbealtı Lugatı, "Etkin". Erişim 2 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/Etkin>
- Kubbealtı Lugatı, "Güç". Erişim 2 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/GÜÇ>
- Kubbealtı Lugatı, "Kollektif". Erişim 5 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/kollektif>
- Kubbealtı Lugatı, "Mesele". Erişim 2 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/Mesele>
- Kubbealtı Lugatı, "Tesir". Erişim 2 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/tesir>
- Kubbealtı Lugatı, "Tesirli". Erişim 2 Ekim 2024. <https://www.lugatim.com/s/tesirli>
- Nolte, Georg. "De Dionisio Anzilotti à Roberto Ago: le droit international classique de la responsabilité internationale des Etats et la Prééminence de la conception bilatérale des relations interétatiques", *Obligations Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats*, ed. Pierre-Marie Dupuy. 5-25. Paris: Pedone, 2003.
- NU A/RES/56/83, Projet D'Articles Sur La Responsabilité De L'Etat Pour Fait Internationalement Illicite. Nations Unies, 2001. Erişim 6 Ekim 2024. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/french/draft_articles/9_6_2001.pdf
- Pirim, Ceren Zeynep. *Uluslararası Hukukta Devletin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu*. Ankara: Turhan, 2022.
- Schwarzenberger, Georg. *The Dynamics of International Law*. Milton: Professional Books Limited, 1976.
- Sicilianos, Linos-Alexandre. "Classification Des Obligations Et Dimension Multilatérale De La Responsabilité Internationale", *Obligations Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats*, ed. Pierre-Marie Dupuy. 57-79. Paris: Pedone, 2003.
- Spinedi, Marina. "D'Une Codification A L'Autre: Bilatéralisme Multilatéralisme Dans La Genèse De La Codification Du Droit Des Traités Et Du Droit De La Responsabilité Des Etats", *Obligations*

Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats, ed. Pierre-Marie Dupuy. 25-57. Paris: Pedone, 2003.

Taşdemir, Fatma – Özer, Adem. *Uluslararası Hukuk Perspektifinden Self-Determinasyon ve Ayrılma*. Ankara: Hukuk Yayınları, 2017.

UN A/RES/56/83, Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. United Nations, 2002. Erişim 6 Ekim 2024. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n01/477/97/pdf/n0147797.pdf>

UN Charter, Charter of the United Nations. United Nations, 1945. Erişim 6 Ekim 2024 <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

Uzun Elif. *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*. İstanbul: Beta, 2007.

Villalpando, Santiago. *L'émergence de la communauté internationale dans la responsabilité des Etats*. Paris: Presses Universitaires de France, 2005.

Wylter, Eric. "Du Crime D'Etat A La Responsabilité Pour Violations Graves D'Obligations Découlant De Normes Impératives Du Droit International Général", *Obligations Multilatérales, Droit Impératif Et Responsabilité Internationale Des Etats*, ed. Pierre-Marie Dupuy. 105-121. Paris: Pedone, 2003.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları: Makale tek yazarlıdır. Yazar makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.